

ה'מאור שביהדות' באספקלריה פמיניסטית: מקורות ישראל בדרכה הרעיונית ובנאומיה בכנסת של חברת מפא"י עדה פישמן-מימון

עינת רמון

פתח דבר

דמותה רבת-האנפין של עדה מימון (1893-1973), אשת ה'עלייה השנייה', מהמייסדות ומהמובילות של מפלגת 'הפועל הצעיר' ו'תנועת הפועלות', חברת הכנסת הראשונה והשנייה מטעם מפא"י ומהיוזמות של חוק שיווי זכויות האישה (תשי"א-1951),¹ אמורה הייתה לפרנס מחקרים רבים בתחומים שונים של חקר הציונות ולימודי נשים. נוסף על היותה פעילה פוליטית, שפעלה ללא לאות למען שיפור מעמדן של נשים, ומחנכת מסורה, שעמדה בראש משק הפועלות (שלימים היה ל'בית הספר החקלאי עיינות'), הייתה מימון גם ההיסטוריונית העיקרית של תנועת הפועלות ושל 'התנועה לשחרור האשה בישראל' בשנים שקדמו להקמת המדינה. ואולם מסיבות שונות, הן דרכה הרעיונית הן סיפור חייה מתחילים להיחקר ולהיכתב לעומקם רק לאחרונה, באיחור של יותר משנות דור.² תרומתו הצנועה של מאמר זה לסיפור תולדותיה של דמות היסטורית מרתקת זו תהא בחינת השקפת עולמה היהודית בנוגע להבנתה את תהליך העצמת הנשים היהודיות בדורה. אתחקה על תפיסת עולמה את היהדות בכלל ועל חזון השותפות והשוויון של האישה והגבר בחברה היהודית-הציונית בפרט, כפי שהם משתמעים מפעילותה הציבורית והחינוכית עוד בטרם נעשתה לחברת כנסת. לאחר מכן אתמקד בהבנת דרכי פרשנותה את המקורות היהודיים שציטטה בנאומיה בכנסת. התבוננות זו מחדדת את הקווים המחשבתיים של השקפת עולמה.

1 על תפקידה של עדה מימון בחקיקת החוק לשיווי זכויות האשה, ראו פנינה להב, "כשהפליאטיב רק מקלקל" – הדיון בכנסת על חוק שיווי זכויות האשה, זמנים, 46-47 (תשנ"ה), עמ' 149-159.

2 בימים אלה נכתבת על עדה מימון ביוגרפיה מקפת. הכותבת היא עמיתתי ממכון שכטר, ד"ר בת-שבע מרגלית-שטרן.

קטעי הפרשנות של מימון למקורות היהודיים פזורים טיפין-טיפין ושזורים בזיכרונותיה ובנאומיה. על כן אין לראות בהם משנה סדורה מן הסוג הנכתב בימינו בקרב נשים המפרסמות הגות יהודית המפרשת את מקורות ישראל לאור אתגר הפמיניזם.³ עם זאת, כפי שנראה להלן, בדיעבד אפשר להרכיב את פלחי השקפתה של מימון לכדי תמונה מחשבתית בהירה המקדימה את זמנה בהדגישה רעיונות דומים לאלה המובעים ביצירה הדתית הפמיניסטית בזמננו. היות שהדגש המחקרי של דבריי כאן הוא מחשבתית-הגותי, בחינת הקווים הרעיוניים תהא בעיקרה תמטית ולא כרונולוגית, בעיקר בכל הכרוך בנאומיה בכנסת, שאותם אראה כיחידה רעיונית-ספרותית אחת בתולדות כתיבתה. הנושאים העולים בזיכרונותיה, במאמריה ובנאומיה מבטאים ביקורת על ההלכה היהודית מצד אחד, ואמון ואמונה בערך 'דרכי האבות' או ה'מאור שביהדות', כפי שכינתה את ההלכה והמסורת היהודית בנאומיה, מצד אחר.⁴ מתוך כך נגלית אחיזתה בערך מוסד הנישואין היהודי המשולבת בשאיפה להפכו שוויוני, בהערצתה לנשים הנזכרות בתנ"ך ובספרות חז"ל (דבורה הנביאה, ברוריה, אמא שלום) ובהדגשת השותפות והשוויון של האישה והאיש שנבראו בצלם אלוהים ברוח סיפור הבריאה בבראשית פק א.⁵

בימינו הגדרות רבות למושג 'פמיניזם'. לרוב הן עוסקות בדרכים השונות לניתוח או לאיזון יחסי העצמה הלא-שווים בין הגבר לאישה בחברה וברמת המודעות האישית-פנימית. בכתביה ובהגותה של מימון, הפמיניזם היהודי-ציוני הוא השקפת עולם הרואה בהעצמת האישה היהודייה תנאי להעצמת העם היהודי בארצו וכד בכד גם פועל יוצא של העצמת העם היהודי והיהדות במסגרת המפעל הציוני.⁶ מימון ניסחה את הקו הרעיוני

3 להלן כמה דוגמאות מתוך העושר הגדול של כתיבה פרשנית יהודית-פמיניסטית בימינו: רחל אליאור, 'נוכחות נפקדות, טבע דומם ועלמה יפה שאין לה עיניים: לשאלת נוכחותן והיעדרן של נשים בלשון הקודש, בדת היהודית ובמציאות הישראלית', בתוך: יעל עצמון (עורכת), *התשמע קולי*, הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר, תל אביב וירושלים תשס"א, עמ' 42-82; רחל אדלר, *פמיניזם יהודי: תיאולוגיה ומוסר*, רות בלום (תרגמה מאנגלית), ידיעות אחרונות, תל אביב 2008; תמר רוס, *ארמון התורה ממעל לה: על אורתודוקסיה ופמיניזם*, רותי בר אילן (תרגמה מאנגלית), עלמא ועם עובד, תל אביב 2007; אלן פרנקל, *מדרש מרים*, עזן ידין (תרגמה מאנגלית), עם עובד, תל אביב 1996; נחמה וינגרטן-מינץ ותמר ביאלה (עורכות), *דרשוני: מדרשי נשים*, ידיעות אחרונות והמחלקה לחינוך יהודי-ציוני-קול קורא, תל אביב 2009.

4 עדה מימון, 'החינוך במחנות העולים ובמעברות', ז' באדר א תשי"א, 13.2.1951, *דברי הכנסת*, 8, עמ' 1085; דיון על 'חוק שיווי זכויות האשה', כ"ב בסיון תשי"א, 26.6.1951, שם, עמ' 2093.

5 לבחינת האופן שבו מתפרשות בימינו דמויותיהן של נשים מן ההיסטוריה היהודית ובעיקר מן התנ"ך וממסורת חז"ל עיינו בעיקר בספריהן של פרנקל, *מדרש מרים*; רוס, *ארמון התורה*; וינגרטן-מינץ וביאלה, *דרשוני* (לעיל הערה 3). לבחינת פירוש פמיניסטי-מחקרי לפשט התנ"ך ראו Phyllis Tribe, *God and the Rhetoric of Sexuality*, Fortress Press, Philadelphia 1978; אלנה פרדס, *הבריאה לפי חוה*, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1996.

6 לפרישה של הגישות הפילוסופיות השונות בפמיניזם, ראו ליאורה בילסקי, 'נשים מוכות: מהגנה עצמית להגנת העצמיות', פילילים, ו (תשנ"ח): מין ומיניות במשפט הפילילי, עמ' 5-6.

הזה היטב בפתיחתה לנאומה במליאת הכנסת שהתכנסה לאשר בקריאה ראשונה את חוק שיווי זכויות האישה (תשי"א-1951): 'אילו נפל בחלקי, למשל, לומר דברי פתיחה להצעת החוק לשוויון זכויות האישה [...] הייתי מתחילה בפסוקים פשוטים בתכלית. וכך הייתי אומרת בערך: בשנת 5711 לבריאת העולם וכו' ואחר שלוש שנים להתחדשותה של מדינת-ישראל במולדת האחת והיחידה, מצאה ממשלת ישראל לנכון להביא לפני הכנסת הראשונה חוקי יסוד ראשונים, אם כי בלתי-מספיקים, כדי לשים קץ להפליה המשועת בין אזרח לאזרחית במדינה'.⁷

לפי השקפת עולמה של מימון, פמיניזם יהודי-ציוני הוא פמיניזם שהמסורת היהודית מעמידה את תשתיתו הרעיונית לשבט (הביקורת) ולחסד (העצמת הנשים והעם היהודי). כפי שמשתמע מפתחת הנאום, זהו פמיניזם הגוזר את שוויון זכויות האישה היהודייה מתוקף התחדשות החירות של העם בארצו ומתוקף השותפות המלאה של נשים בתהליך זה. מימון ראתה בהעצמת האישה היהודייה צעד היסטורי הכרחי בתולדות העם היהודי. צעד שתרם לחירותו המדינית של העם היהודי בתקופתה. תהליך זה של העצמת נשים יהודיות הוא חלק בלתי נפרד מן ההיסטוריה של עם ישראל לדורותיו, עם שכתב פרק חדש וחדשני בתולדותיו עם בוא הציונות:

האשה העבריה גילתה יכולת רבה בכל שטחי החיים בארץ. האשה היא שותפת בכל בנין ומפעל שקם בארץ הזאת. אין ישוב שלא יהיו ניכרים בו גם מאמציה וכוח יצירתה של האשה. היא ידעה ותדע גם להבא לחונן בזיעתה את עפרות הארץ ובשעת מלחמה – גם בדמה. ואל-נא תביאו לנו דוגמות מארצות אחרות. החובה לבנות את המולדת מחדש – מצוות-עשה זו מוטלת על העם העברי, והאדמה השוממה של הארץ הזו מחכה ליד הגואלת של העובד והעובדת לעבדה ולשמרה. אין אנו מכירות ברשותו של מישהו להתיר או לאסור לא חובות ולא זכויות לגבי האשה.⁸

ניסוח זה של חזון ציוני טומן בחובו פרשנות פמיניסטית למקורות ישראל ויש בו הגדרה מחודשת של יחסי האנוש בין האישה העבריה לאישה העבריייה. הוא משמש דוגמה אחת מני רבות לעושר הלשוני והתרבותי-דתי שעיצבו את דרך חייה ואת מחשבתה של מימון. המונח 'מצוות עשה' הוא אבן יסוד של החשיבה ההלכתית (משנה, קידושין א, ז).⁹ מצוות עשה שהזמן גרמן (כגון תפילין, תקיעה בשופר ונטילת לולב) הן מצוות שעל פי ההלכה

7 עדה מימון, דיון על 'חוק שיווי זכויות האישה' (לעיל הערה 4), עמ' 2092.

8 הנ"ל, דיון על 'חוק שירות הבטחון', י"א באלול תש"ט (5.9.1949), שם, עמ' 1560.

9 להבהרת מושגי היסוד ההלכתיים הנוגעים למעמד האישה בהלכה, ראו מאמרי, 'מעמדה המשפטי של האישה במשנה כיסוד למעמדה בהלכה', בתוך: עמירה ערן, עינת רמון וטלילית שביט (עורכות), הצלע השלישית: היחס אל האישה במשנה, בהגות ימי הביניים ובשירת נשים בת-זמננו, מכון מופ"ת, תל אביב תשס"א, עמ' 11-26.

המסורתית נשים פטורות מהן. בפסקה קצרה זו, שנישאה מעל בימת הכנסת בעיצומו של ויכוח מ-1949 עם נציגי אגודת ישראל שדרשו פטור לנשים מן השירות בצה"ל, טענה מימון כי יישוב הארץ על כל המשתמע ממנו הוא מצוות עשה, הגם שעל פי ההלכה הקלסית יש מחלוקת בכל הנוגע להבנת מצווה זו ולמידת ההיקף והחיוב שבה. לשיטתה, מצוות עשה זו מוטלת על כל העם, ולא כמו חלק ממערכת מצוות עשה המסורתיות, והיא מחייבת נשים וגברים כאחד. אף ייתכן כי יש כאן רמז שלדידה החיוב חל על כל היהודים, גם על יהודים בעלי אמונות שונות, דתיים ולא דתיים, אשכנזים וספרדים כאחד. יתרה מזו, המונח 'לעבדה ולשמרה' לקוח מסיפור הבריאה בבראשית ב טז. זוהי המשימה הראשונה שהטיל אלוהים על האדם הראשון בכל הנוגע לאחריותו על הבריאה. ייתכן ששימוש בביטוי זה בהקשר של הפרחת השממה מייחס, במודע או שלא במודע, ערך של בריאה חדשה לתהליך הפרחת השממה שבו שותפים בשווה האיש העברי והאישה העבריה. הזיק האוטופי, הספק משיחי שבדבריה, אינו מפתיע, בהתחשב בממד האוטופי-משיחי שרווח בקרב בני דורה.¹⁰ לפיכך קבעה כי 'עמנו דולדל, נשארנו מעטים מרבים, לא נרצה לוותר על אלפי ורבבות נשים בישראל, היכולות להיות אזרחיות נאמנות וחשובות בעיצוב דמותה של מדינתנו'.¹¹ מימון נשאה בחובה את תודעת התעוררות העם משואה לתקומה. התפתחותה ועצמאותה של האישה במדינת ישראל הייתה אפוא לדידה צו לאומי ואנושי ממדרגה ראשונה.

את השקפת עולמה של מימון יש להבין על רקע הרצף של ניסיונות השימור הציוניים של המורשת הדתית ומתן פרשנות יוצרת לתרבות החילונית הציונית בארץ,¹² ושל ניסיונות השילוב בין יהדות לפמיניזם בציבור הדתי-הציוני.¹³ שילוב זה ניכר באורח חייה. כפי שנראה להלן, מחתה מימון נגד אפליות שונות כלפי האישה בהלכה היהודית, הגם

10 לסקירת היסוד האוטופי בציונות, ראו רחל אלבוים דרור, המחר של האתמול, א-ב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תשנ"ג.

11 עדה מימון, דיון על 'חוק לתיקון פקודת החוק הפלילי', ו' בשבט תש"י, 24.1.1950, דברי הכנסת, 4, עמ' 640.

12 מקצת מחקרים על פרשנות היהדות בתרבות החילונית העברית ושמירת הרצף עם המסורת היהודית, ראו דוד כנעני, העלייה השנייה העובדת ויחסה לדת ולמסורת, ספרית הפועלים, תל אביב 1976; אברהם צביון, דיוקנו היהודי של ברל כצנלסון, ספרית הפועלים והוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תל אביב 1984; אברהם שפירא, אור החיים ביום קטנות: משנת א.ד. גורדון ומקורותיה בקבלה ובחסידות, עם עובד, תל אביב תשנ"ו; מוטי זעירא, קרועים אנו: זיקתה של ההתיישבות העובדת בשנות העשרים אל התרבות היהודית, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2002; אבי שגיא, להיות יהודי: י"ח ברנר כאקזיסטנציאליסט יהודי, הוצאת הקיבוץ המאוחד ומרכז רפפורט, אוניברסיטת בר-אילן, תל אביב ורמת גן 2007.

13 על לבטים הלכתיים בענייני מעמד האישה והשיקולים בהכרעה בקרב הקיבוץ הדתי, ראו לילך רוזנברג-פרידמן, מהפכניות בעל כורחן: נשים ומגדר בציונות הדתית בתקופת היישוב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2005, עמ' 141-175.

שהיא עצמה חיה אורח חיים דתי-הלכתי, שמרה שבת וכשרות.¹⁴ מחויבות זו באה לידי ביטוי גם בתחום הפרהסייה וגם במסרים החינוכיים שהנהיגה במשק הפועלות עיינות. גם שם שילבה מידה רבה של מסורתיות יהודית עם העצמת נשים והכשרתן לעצמאות כלכלית ואישית. למרות בחירתה לדבוק באורח חיים דתי, השתייכה מימון למפלגות פועלים חילוניות: הפועל הצעיר ואחר כך מפא"י.

התבטאויותיה, משלב מוקדם למדי של שהותה בארץ ישראל, מעידות שמימון לא הגדירה את עצמה אורתודוקסית. שעה שב'קול קורא' אל האישה העבריה משנת תרע"ט (1919) ביקרה את החרדים על התנגדותם להשתתפות נשים בבחירות למוסדות היישוב: 'חרדינו הזדינו ב"פסקי דמרא" בנאומים נלהבים', 'ורצתה האורתודוקסיה לנסות את מזלה "בהרמת יד" והרב, רב גדול היה בעד זכות שוה לאיש ולאשה בבחירות'.¹⁵ עם זאת, אין לזהות הווייה היהודית-פמיניסטית זו של מימון, שיש בה מחויבות אישית להלכה ותחושת סולידריות לאומית עם כל חלקי העם, עם כל סוג של רפורמה דתית מן הזן שהתפתח במערב אירופה או בארצות הברית. מכתבה של עדה מימון אל חיותה בוסל מעיד על הסתייגותה של מימון מן היהדות הליברלית לגוניה, שנחשפה לה בעת ביקורה בארצות הברית ב-1950. במכתב מתארת מימון ליל סדר שהשתתפה בו ושהוזמנה אליו גם אשתו של הנשיא האמריקני לשעבר באותה עת אלינור רוזוולט. 'היה זה "סדר" בסגנון קצת גוי', כך כתבה לחברתה הטובה מדגניה. 'קראו שם מהגדה של פסח שעורכה מצא לנכון להוציא מתוכה את "שפוך חמתך" ואת "אתה בחרתנו" וכדומה. היה זה סדר מגוון 'למרות זרותו בשבילי', סיכמה.¹⁶

פרשנות המקורות המקראיים, המדרשיים וההלכתיים בהנהגותיה החינוכיות, בכתביה ובנאומיה חושפת ידע רחב ותודעה יהודית עמוקה שהיו נטועים בה משחר נעוריה. ייתכן שהשראת הפולמוס והידידות הפנים-משפחתית עם אחיה – הרב יהודה לייב (פישמון) מימון (1875-1962), שהיה ממייסדיה וממנהיגייה הבולטים של תנועת 'המזרחי' – הזינה

14 לעובדה זו עדויות רבות מפי המתחנכות בעיינות ועוד. אני אישית שמעתי עדות על אורח חיים ההלכתי מפי עטרה הופמן שהתחנכה בעיינות בשנים 1937-1941. הופמן הדגישה את נוכחותו של הרב פישמון בסדרים בעיינות ואת שיחותיה של עדה מימון עם חניכותיה, בהודמנויות שונות, על חשיבות הציונות, החלוציות והיהדות. היא ציינה כי מימון הדגישה תמיד את הערכים המוסריים החיוניים שבדת ישראל ובתורה, מתוך ריאיון עם עטרה הופמן, 23.3.2010. כמו כן עיינו בציטוט מדבריה של עדה מימון (אז פישמון) מפרוטוקול הוועד הפועל של ההסתדרות הכללית 6.9.1934, ובו היא מעידה: 'אני מודיעה כי גם תה אינני מכינה בשבת. אין זה כ"כ קשה לשמור על השבת. מה טובה ההנחה אם תכריזו על השבת כיום מנוחת הישוב העברי. אם נצליח בסיג הזה נצליח גם בענינים אחרים', צביון, דיוקנו היהודי (לעיל הערה 12), עמ' 251-252.

15 עדה פישמון, אל האישה העבריה (לקראת האספה המיסדת), יפו, חוברת א, הוצאת אגדת נשים, טבת תרע"ט, עמ' 6.

16 עדה מימון אל חיותה בוסל, ניו יורק, ט"ז בניסן תש"י, 34.1950, בתוך: לאורך הדרך, יהודה ארז (כניס וערך), עם עובד, תל אביב 1972, עמ' 304.

מגמה זו. בשנים הראשונות שלאחר קום מדינת ישראל היה הרב מימון שר הדתות, ובאותן שנים כתב ספר על חידוש הסנהדרין במדינת ישראל.¹⁷ אם בהשפעת דרשיח זה אם לאו, מנאומיה של מימון ניכר כי היא עצמה ראתה בכנסת מעין סנהדרין, ובכל אחד מחברי הכנסת תלמיד/תלמידת חכמים שתפקידו/שתפקידה מקביל לזה של החכמים שיצרו את עולם המשנה שעליו מושתתת ההלכה היהודית. דמותה, אורח חייה ופועלה משקפים אפוא גם שבירה של תבנית חשיבה דיכוטומית ישראלית אופיינית המחלקת בדרך קוטבית את המציאות היהודית ל'דתית' ול'חילונית'. כמנהיגים אחרים בני דורה (אהרן דוד [א"ד] גורדון, הרב קוק, ר' בנימין יהושע רדלר פלמן ועוד) גם נקודת המבט המשולבת של מימון שילבה סוג מסוים של דתיות יהודית שניזונה בו זמנית מהשקפות עולם לאומיות, ממודעות מעמדית, ממחויבות אישית להלכה היהודית ההיסטורית ומשאיפה להעצמת נשים.¹⁸

בכנסת הייתה מימון מושא לביקורות נוקבות מימינו ומשמאלו של בית הנבחרים של המדינה היהודית הצעירה. אלו ואלו, חברי הכנסת הדתיים, המסורתיים והחילונים, לא ירדו לסוף דעתה ולא הבינו את השקפת עולמה הדיאלקטית, האוטופית, שהשתקפה מפרשנותה המקורית למורשת ישראל. תגובותיהם של עמיתיה לבית היו מתובלות בקורטוב של ציניות מרוסנת, במקרה הטוב, וגינויים שלוחי רסן, במקרה הרע. ואולם מימון, שידעה הצלחות רבות בבניית תודעה ציבורית למען העצמת נשים ובהקמת מוסדות חברתיים וחינוכיים המקדמים את מעמד האישה בארץ, לא נרתעה מכל אלה ומעל דוכן הכנסת השיבה מלחמה שערה.

חשיבות קטעי זיכרונותיה, מאמריה ונאומיה של מימון מתבהרת בעיקר נוכח מיעוט משווע של כתבים שהשאירו אחריהן חלוצות העשייה והפרשנות הפמיניסטית המוקדמת, ששאפה להעצמת נשים בהשראת מקורות ישראל בסוף המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים. הגם שלאחרונה נחשפו התכתבויות של משכילים יהודים עם משכילות יהודיות משלהי המאה התשע עשרה ומראשית המאה העשרים, ונחקרו השינויים בדפוסי החינוך הכללי של האישה היהודייה בשלהי המאה התשע עשרה ועולמותיהן הרוחניים של נשים בנות דורה של עדה מימון בתולדות היישוב בארץ,¹⁹ התבררה דלותו של החינוך

17 יהודה ליב מימון, חידוש הסנהדרין במדינתנו המחודשת, מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"א.
 18 בשאלת המכשול שמערימה הדיכוטומיה בין 'דתיות' ל'חילונית' בדיון על הוגים ומנהיגים מראשית הצינונות ראו מסקנותיי על דרכו של א"ד גורדון, הוגה דעות דתי שהשתייך לציבור החילוני, ראו עינת רמון, חיים חדשים: דת, אימהות ואהבה עליונה בהגותו של אהרן דוד גורדון, כרמל, ירושלים 2007, עמ' 12-13, 193-229.

19 להלן מקצת המחקרים הבולטים שפורסמו לאחרונה בתחום זה: טובה כהן ושמואל פינר, קול עלמה עברייה: כתבי נשים משכילות במאה התשע-עשרה, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2006; מרים מרקל-מוזסון, ידידתו של המשורר: אגרות מרים מרקל-מוזסון אל יהודה לייב גורדון (יל"ג), שמואל ורסס (ההדיר מכתב יד והוסיף הערות), מוסד ביאליק, ירושלים תשס"ד; איריס פרוש, נשים קוראות:

היהודי והפילוסופי שזכו לו נשים יהודיות עד העשורים האחרונים של המאה העשרים. דלות חינוכית זו הייתה מרכיב מרכזי במניעת צמיחתה של משנה אידאולוגית-פרשנית יהודית של נשים במהלך רוב שנות המאה העשרים. מימון עצמה תיארה את מצב חינוך הבנות היהודיות: 'חינוך הבנות בימים ההם פיגר, כידוע, אחרי חינוך הבנים בכל הנוגע לתרבות עברית ולאומית והיה מכוון בעיקר למתן השכלה שטחית למען ברק חיצוני'.²⁰ יש להוסיף כי רבות מן הנשים, שמלכתחילה הקדישו את עצמן לסלילת הדרך להעצמת נשים במסגרת היהדות ובמסגרות אחרות (כמו למשל בלימוד של מקורות היהדות הקלסיים, בנישואין, בבתי הכנסת וכיו"ב), בסופו של דבר השקיעו את מרצן בעשייה קהילתית-חברתית ולא בכתבה אידאולוגית או בפרשנות פילוסופית של מקורות היהדות. דוגמאות לנשים כאלה הן הנרייטה סאלד (1860-1945), מייסדת ארגון 'הדסה' שהחזיקה את תיקי החינוך והסעד בוועד הלאומי, שרה שנירר (1883-1938), מייסדת רשת החינוך 'בית יעקב', וברטה פפנהיים (1859-1936) מייסדת תנועת הנשים היהודית בגרמניה.²¹ נשים אלה חיו אורח חיים המחויב לדת היהודית ולהלכה, בדרך זו או אחרת, ומכאן השילוב בין פמיניזם ליהדות במפעל חייהן. אלא שהן הותירו אחריהן שובל צנוע ביותר של כתבים המעיד אמנם על העניין שהיה להן בפרשנות המקורות היהודיים, אך אין בו די חומר על מנת לפרוש השקפת עולם פרשנית יהודית. מן הטעם הזה יש לראות במאמריה ובנאומיה של מימון בכנסת מעין אוצר קטן המזמן בחינה של דרכי הפרשנות של מקורות ישראל מנקודת מבטה של אישה שנחשפה לתנ"ך ולמקורות הקלסיים של תרבות חז"ל והוסיפה להם את פרשנותה, בזמנים שבהם שערי התורה היו נעולים בפני רוב מוחלט של בנות ישראל.

יתרונה של שוליות במזרח אירופה במאה התשע עשרה, עם עובד, תל אביב 2001; מרגלית שילה, הקול הנשי הירושלמי: כתבי למדניות מן המאה התשע עשרה, מרכז דינור, ירושלים 2003. לעבודה חשובה על השקפת העולם של בת תקופתה ובמידה רבה גם שותפתה לדרכה בתנועת הפועלות רחל כצנלסון-שור, ראו תמר שכטר, 'אימהות – מחוויה אישית לביטוי ציבורי: חייה ופועלה של רחל כצנלסון-שור', מסכת: כתב עת למחקר, יצירה והגות יהודית (תשס"ח), עמ' 29-58. על נשים בתקופות העלייה השנייה והשלישית, עיינו דבורה ברנשטיין, אשה בארץ ישראל: השאיפה לשוויון בתקופת הישוב, הקיבוץ המאוחד, תל אביב תשמ"ז.

20 עדה מימון, המישים שנות תנועת הפועלות 1904-1954, עיינות הוצאת ספרים, תל אביב תשט"ו, עמ' 1.

21 Joan Dash, *Summoned to Jerusalem: The Life of Henrietta Szold*, Harper & Row, New York 1971; Baila Round Shargel, *Lost Love: The Untold Story of Henrietta Szold – Unpublished Diary and Letters*, Jewish Publication Society, Philadelphia 1997; Deborah Weissman, 'Bais Yaakov: A Historical Model for Jewish Feminists', in: Elizabeth Koltun (ed.), *The Jewish Woman: New Perspectives*, Schocken Books, New York 1976, pp. 139-148; Melinda Given Guttman, *The Enigma of Anna O. Wickford*, Rhode Island 2001. על הקושי במציאת תעודות כתובות של נשים יהודיות מן המאה העשרים ועל נשים יהודיות, ראו יפה ברלוביץ, 'קול הנשים החסרות', הארץ, 14.11.2007.

אבני דרך בביוגרפיה ציונית-פמיניסטית המחויבת למורשת האבות

על מנת להבין את השקפת עולמה היהודית-פמיניסטית של מימון יש לעיין במידע העומד לרשותנו על שנות ילדותה ונעוריה. שמה המקורי היה הודל פישמן. היא נולדה בתשעה באב תרנ"ג (1893) למשפחה של תשעה ילדים והייתה בתם של התלמיד החכם וסופר הסת"ם אברהם אלימלך פישמן ושל באבע גאלדע פישמן. הם גרו בעיר מרקולשטי שבבסרביה שברומניה.²² משפחתה נמנתה עם צאצאי הרמב"ם ולכן היא ואחיה שינו את שמם לשם מימון. הרקע הדתי-ציוני של משפחתה הביא אותה ואת אחיה הבכור, הרב יהודה לייב (פישמן) מימון, לביקור בארץ ב-1908 ולעלייתם לארץ יחד, בעלייה השנייה, בשלהי 1912. מיד בסמוך לעלייתה, בראשית 1913, נעשתה לחברה פעילה במפלגת הפועל הצעיר ולאחת הפעילות המובהקות בה. היא נפטרה בהיותה כבת 80, ב-1973 בעת מלחמת יום הכיפורים. פועלה של מימון למען נשות ארץ ישראל – יהודיות כערביות, אשכנזיות כספרדיות וכן בעלות גישות שונות למורשת ישראל – תועד כבר בספרה שלה: **חמישים שנות תנועת הפועלות**. במהלך שנות פעולתה הציבורית השתתפה מימון ביוזמה לכינוסן של ועידות הפועלות הראשונות.²³ היא עצמה עבדה לסירוגין בחינוך ובעבודות חקלאיות מזדמנות עד שהוצע לה ב-1918 לשמש גזברית עיתון מפלגת הפועל הצעיר. בשנים 1920-1926 עמדה בראש תנועת הפועלות ופעלה גם למיתון ההתנגדות הפנימית של הנשים למאבק למען שוויון בין גברים לנשים, למען הענקת היתרי עלייה לארץ לרווקות (אישורי עלייה ניתנו בעיקר לרווקים, גבר מפרנס יכול היה להעלות ארצה את אשתו, אך אישה מפרנסת לא יכלה להעלות ארצה את האישה שלה)²⁴ ולמען זכותן של נשים נשואות ורווקות כאחת לחתום על חוזים עם המוסדות

22 מרגלית שילה, 'עדה פישמן-מימון', בתוך: ישראל ברטל, זאב צחור ויהושע קניאל (עורכים), העלייה השנייה: אישים, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1997; יהודית הררי, עדה מימון (פישמן), אשה ואם בישראל: מתקופת התנ"ך עד שנת העשור למדינת ישראל, הוצאת מסדה בע"מ, תל אביב תשי"ט, עמ' 347-350. בתש"ט, עם אחיה הרב יהודה לייב, שינתה עדה פישמן את שמה ל'מימון' על שם הרמב"ם, שמשפחתה נמנתה עם צאצאיו, ראו דוד תדהר, **אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו**, ג, ספרית ראשונים, תל אביב 1949, עמ' 1518-1519; Einat Ramon, 'Ada Maimon', *Jewish Women: A Comprehensive Historical Encyclopedia*, 1.3.2009, Jewish Women's Archive, 2009, 14.10.2009, <http://jwa.org/encyclopedia/article/maimon-fishman-ada>; Bat Sheva Margalit Stern, "'She's Got a Man's Head on Her Shoulders': Ada Fishman (Maimon): A Test Case for Private, Public and Gendered Aspects of Women's Political Activity", in: *Nashim*, 17, 5769 (2009), pp. 142, 145. אני מודה לבת-שבע מרגלית-שטרן על המידע בדבר שם הולדתה של עדה מימון.

23 מימון, **חמישים שנות** (לעיל הערה 20), עמ' 1-26.

24 בת-שבע מרגלית-שטרן, **גאולה בכבלים: תנועת הפועלות הארץ-ישראלית 1920-1939**, יד בן-צבי ומכון שכטר למדעי היהדות, ירושלים 2006, עמ' 128-130.

הציוניים המיישבים כדי לעגן בחוק את בעלותן על דירות ומשקים חקלאיים.²⁵ לאורך השנים ייצגה את נשות פלשתינה-ארץ ישראל (יהודיות וערביות כאחת) בוועידות נשים בין-לאומיות.²⁶ בשנים 1930-1933 שימשה מימון חברה בוועד הפועל של ההסתדרות. בשנים אלה גם טיפחה את אותה 'פינה' בארץ ישראל שעליה חלמה: הקמת משק להכשרת פועלות ליד נס ציונה.²⁷ ביום ד' בשבט תרצ"ב, 10 בינואר 1932, עלה משק הפועלות עיינות על הקרקע ומשעה זו החלה מימון לנהלו בפועל מתוך שהיא ממשיכה לכהן בתור חברה בהנהגת ויצ"ו (שלה נבחרה ב-1931) ובהנהלת מועצת הפועלות.²⁸ בשנים 1946-1947 עמדה מימון בראש מחלקת העלייה של 'הסתדרות העובדים' וביקרה במחנות שרידי השואה ובמחנות המגורשים בקפריסין. כל המפעלים הציבוריים הללו לוו אצלה בכתובת ההיסטוריה הפמיניסטית בישראל ובפרסום מאמרים בעלי השקפת עולם תואמת בעיתונים עבריים שונים.²⁹ היא לא נישאה ולא ילדה ילדים, אך בכל כתביה שנחקרו עד כה לא נמצא שום רמז על היבט זה של חייה.³⁰ יצוין כי רווקותה לא הייתה חריגה בקרב רבות מן החלוצות הבולטות במנהיגותן בתקופת העלייה השנייה.³¹ מימון בנתה בעיינות, שלימים הפך בית ספר חקלאי מעורב לבנים ולבנות, בית חם וקולט עלייה להעצמת צעירות ולימים גם צעירים. בעיינות היא ראתה את ביתה, שעה שגם שמרה על קשר חם והדוק עם אחיה ואחייניה עד יומה האחרון.

שני אירועים בכיורפיה שלה מן השנים הראשונות בארץ ישראל מעידים על התעקשות להיכלל בטקס דתי-מסורתי וברצף המחשבתית היהודי תוך כדי התרסה נגד הממסד הדתי. בשנת 1914, כשנשלחה מטעם 'מרכז המורים' לעבוד בצפת בתור מחנכת בבית ספר ציוני, התעקשה לעלות עם חברותיה להילולת רשב"י במירון בל"ג בעומר.

25 דפנה יזרעאלי, 'תנועת הפועלות בארץ-ישראל מראשיתה עד 1927', קתדרה, 32 (תשמ"ד), עמ' 140-109; בת-שבע מרגלית-שטרן, "כנפיים יש ולעוף אין כוח", תנועת הפועלות הארץ-ישראלית בין שליטה "נשית" לשליטה "גברית", בתוך: מרגלית שילה, רות קרק וגלית חזן-רוקם, *העבריות החדשות*, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2001, עמ' 292-314. יצוין כי חוקרת תנועת הפועלות בארץ ישראל דבורה ברנשטיין חולקת על התאוריה של דפנה יזרעאלי וסבורה כי להבאתה של גולדה מאיר ומידת 'הפרעתה' להתפתחות הכיוון הפמיניסטי בתנועת הפועלות לא הייתה משמעות כה גדולה. ראו גם הדיון של מרגלית-שטרן בנושא זה, מרגלית-שטרן, *גאולה בכבלים* (לעיל הערה 24), עמ' 132-146.

26 עדה מימון, *חמישים שנות* (לעיל הערה 20), עמ' 191-192.

27 מרגלית-שטרן, *גאולה בכבלים* (לעיל הערה 24), עמ' 132-133.

28 עדה מימון (פישמן), *עיינות ממשק הפועלות לבית הספר החקלאי התיכון*, ספרית קו לקו, ירושלים תשט"ו, עמ' 23-36.

29 הדוגמה המובהקת לכתובת ההיסטוריה של תנועת הנשים הישראלית הוא ספרה: מימון, *חמישים שנות* (לעיל הערה 20).

30 Margalit Stern, 'A Man's Head' (above f. 22), p. 153

31 ראו גם הדיון בשאלת הרווקות של נשות העלייה השנייה, רמון, *חיים חדשים* (לעיל הערה 18), עמ' 205-220.

הדבר היה בניגוד לחרם מפורש של הרבנים בארץ באותן שנים. למרות המחאות שנתקלו בהן שלוש הנשים, בעקבות הפרתן את החרם, החלו עוד נשים להצטרף להילולת רשב"י, והחרם למעשה בוטל.³² עובדה זו מלמדת כי היות שמיון ראתה בצינונות תחייה של העם היהודי ושל המסורת היהודית היא סברה שהמאבק לשוויון ולשיתוף בין גברים לנשים בדת הוא חלק מן המאבק הציוני והפמיניסטי שלה. באותה תקופה אישה אדישה או עוינת לדת לא הייתה מן הסתם מתעקשת על שינוי מן הנוהג הדתי המקובל ועל השתתפות בטקס דתי מן הסוג הזה.³³

גם הקול הקורא שפרסמה מטעם 'אגודת הנשים ביפו' העל-מפלגתית 'אל האשה העבריה', משקף התרסה נגד המוסכמה הפטריארכלית של החברה היהודית ומתובל בשפה הדתית ובשפת ההשכלה היהודית גם יחד (ציטוט משירו של י"ל גורדון משורר ההשכלה: 'קוצו של יוד'). בחוזר זה כתבה:

עברה-חלפה אותה העת ה'מאושרה' שבה אמרה האשה 'קדוש קדוש' אחרי כל מלה שיצאה מפי פטרונה; הסתלקה אותה ה'שכינה' שהיתה שורה בבתי ישראל, בחיי המשפחות העבריות שהיתה משרה רוח של 'בטלי רצונך מפני רצון בעלך' [...] על השאלה: 'אשה עברייה, מי ידע חייך?' בא מענה: ידעתי-ריקנות, חוסר תוכן עצמי, אבר מדולדל בחברה המאורגנת; אולם יש שאיפה לדרור, רצון להשתחרר מכבל בני-אדם ה'מתירים' לצעוד צעדים מספר עד כאן ומכאן ואילך – הבדל ביני ובינך.³⁴

כשנתיים לאחר פרסום הקול הקורא נבחרה מימון עצמה לוועד העיר של יהודי יפו. בהיותה האישה היחידה בוועד (והראשונה במועצת עיר עברית בישראל) נקטה תחבולות שונות על מנת למנוע מהחרדים לעזוב את הישיבות בגלל עצם נוכחותה. היא הופיעה ראשונה לישיבות, התחבאה מאחורי הדלת וכו', אולם ללא הואיל, בכל פעם שנראו פניה באספה קמו החרדים ועזבו במחאה את חדר הישיבות. כעבור שנה הוכרעה הסוגיה ולאספת הנבחרים הראשונה של יהודי ארץ ישראל נבחרו 14 נשים מתוך 314 צירים.³⁵

הבשלה רעיונית: השקפת עולמה של עדה פישמן-מימון בעיינות ובביטאון 'הפועל הצעיר'

צעדיה הראשונים של מימון בארץ, לביטול החרם על עליית נשים למירון בל"ג בעומר והקול הקורא שהוציאה לרגל הדיון על השתתפות נשים בבחירות, מעידים כי השקפת

32 מימון, חמישים שנות (לעיל הערה 20), עמ' 207-208.

33 ראו עוד על הפרשה, Margalit Stern, 'A Man's Head', (above f. 22), pp. 148-149.

34 פישמן, אל האשה העבריה (לעיל הערה 15).

35 מימון, חמישים שנות (לעיל הערה 20), עמ' 209-214.

עולמה הפוליטית של מימון, השוזרת מחויבות הלכתית עם פמיניזם, לא פרצה יש מאין והיא הבשילה בתור השקפת עולם חינוכית תוך כדי שנות עבודתה בפעילות ציבורית, בהנהלת הפנימייה והיותה הדמות החינוכית המרכזית בה. דרך טובה לעקוב אחר התגבשות השקפת עולם דיאלקטית וייחודית זו היא להתבונן באורחות חייה ובהכרעותיה ההלכתיות והתרבותיות בשנות הקמת משק הפועלות עיינות ובניהולו.³⁶

בעיינות התחנכה בצוותא, מראשית הדרך, אוכלוסייה דתית, מסורתית וחילונית מתפוצות ישראל השונות גם יחד, ומן הטעם הזה היה במקום מטבח כשר וכן דפוסים של שמירת שבת בפרהסייה. עם מימון עלו לקרקע עשר נשים ובכללן אחותה הבכירה שהתנדבה 'לעזור במשך כמה חדשים בסידור המטבח ולדאוג לכך שיתקן לפי דיני ישראל'.³⁷ בתיאור האווירה במקום טרחה מימון לציין כי 'בליל השבת הראשונה התאספנו כולנו, לאור מנורת נפט קטנה, מסביב לשולחן פרימיטיבי, מכוסה מפה לבנה ופרחי בר עליו מאדמתנו ובקבוק יין ועוגה, צידה לדרך מאת מועצת הפועלות'.³⁸ היא ציינה כי 'נקבע הווי מסוים, הנאמן למסורת היהודית ולתנועת העבודה הא"י, בהקפדה על לימוד הלשון העברית והשימוש בה'.³⁹ בעיינות נהג גם קוד לבוש שהיה רגיש לדעתה למנהגי המסורת: למרות מחאות ותהיות שונות נדרשו המתחנכות בעיינות לעבוד ממכנסיים ארוכים, ביטוי לצניעות בלבוש שדרשה מימון מחניכותיה, דתיות וחילוניות כאחת.⁴⁰

היישוב היה מרוחק מיישובים יהודיים אחרים, אולם עד 1948 היו לתושבותיו יחסי ידידות עם ערביי הסביבה והם כינו את מימון 'שייך עדה'.⁴¹ במהלך שנות קיומו קלט משק הפועלות בעיינות נשים מהמערב, ממזרח אירופה ומהבלקן (מהן ניצולות ממתנות ההשמדה). תוך כדי התגברות על שוני תרבותי גדול, נקלטו במקום גם נשים ממשפחות יהודיות מיוחסות בסוריה ובלבנון לצד בנות ארץ-ישראליות. כולן התקבלו להכשרה חקלאית של שנתיים ימים בכפר, הכשרה של לימוד עיוני והתנסות חקלאית, תוך כדי טיפוח יחסי שכנות יפים עם השבטים והכפרים הערביים באזור. כל זאת, עד מלחמת העצמאות כמובן.⁴² כעבור 14 שנה מיום הקמתו הפך משק עיינות לבית ספר חקלאי לבנים ולבנות.⁴³ הגם שלימים פעלו בעיינות בנפרד אגף דתי ואגף לא דתי, מלכתחילה דרו הבנות המסורתיות והבנות שהגיעו ממשפחות מתבוללות תחת קורת גג

36 הנ"ל, עיינות (לעיל הערה 28), עמ' 33, דרכה של בת ישראל.

37 הנ"ל, שם, עמ' 19-31.

38 שם, עמ' 36.

39 שם, עמ' 38.

40 בספרה הוסיפה מימון גם נימוקים בריאותיים לבחירה בקוד לבוש של מכנסיים ארוכים, וראו שם, עמ' 70-71.

41 שם, עמ' 36.

42 שם, עמ' 98-100.

43 שם.

אחת. משפחתה שלה, ובכלל זה משפחתו של אחיה הרב (פישמן) מימון, הגיעו לפרקים לבקרה. ייתכן שלביקורים אלה הייתה גם מטרה חינוכית של הרב מימון, שהיה מעוניין לתמוך במפעלה החינוכי של אחותו וללמוד עם תלמידותיה של מימון בליל הסדר. למרות ביקוריו של הרב מימון, לא נרתעה עדה מימון לחרוג מדי פעם מן הנוהג ההלכתי-האורתודוקסי. הדבר התחדד כשבשנות החמישים, כשכבר הייתה לחברת כנסת, העזה לרקוד עם ספר תורה בשעה שהכניסו ספר תורה לבית הכנסת בעיינות. מעשה זה זכה לביקורת חריפה מעל דפי עיתון הצופה, שם הביע הכותב את דעתו כי מימון אינה ראויה לחנך בנות דתיות. על כך הגיבה מימון:

מודה אני שמובנת לי יפה יפה התמרמרותו של בעל הרשימה. סוף-סוף מתפרסם בישובנו שאין מונופולין בידי 'הפועל המזרחי' וכת דיליה על שמירת מסורת יהודית, ויש מוסדות ואישים בהסתדרות היודעים הלכה למעשה להוקיר מסורת אבות. האמת ניתנת להיאמר: לא הייתי בכלל מגיבה על דברי הלעג אלמלא רציתי גם הפעם להוכיח שאנשי 'הפועל המזרחי' מאחיזים עינים בקשר לזכות האשה על פי חוקי התורה. הרי כתוב בפירוש בשולחן ערוך אורח חיים: 'הכל עולים למנין שבעה אפילו אשה וקטן' (הלכות שבת סימן רפ"ב סעיף ג') ואם מותר לאשה לפי שולחן ערוך לעלות למנין שבעה, האין היא ראויה להתכבד גם בנשיאת ספר-תורה ולהתמנות כדיינת או שופטת בבתי דין רבניים כדי להבטיח לאורך הדרך הגנה מלאה על האשה בעניני אישות? וכלום אין מחובתנו לחנך את ילדינו ברוח זו של הכרת שוויון כי הרי כולנו נוצרנו בצלם?⁴⁴

תוך כדי הפגנת בקיאות והדגשה של אחת האמירות הבולטות בספרות ההלכתית, המעידה על אפשרות הכללתן של נשים בתור עולות לתורה בבית הכנסת, הדגישה מימון כי היה בהשתתפותה הפעילה בהכנסת ספר תורה עוד ביטוי למורשת היהודית של מי שהיא ראתה כמוריה הרוחניים, הרב קוק וא"ד גורדון.⁴⁵ אהבתה למורשת ישראל המהולה בתעוזה חינוכית-הלכתית התבטאה גם בניסיון לקלוט ולתת ביטוי למסורת של כל עדות ישראל. כך מתוארים מאמציה לקלוט בשנות הארבעים בנות תימניות.

זכור לנו יפה מראה 4 נערות בגיל 15-14 (2 ספרדיות ו-2 תימניות) שבאו להכשרה לעיינות לאחר שהצלחנו לשכנע את קרוביהן. הן ראו עצמן לפתע מסובות ביחד עם כל אנשי המקום אל שולחנות ערוכים בחדר אוכל מסודר, והתורניות מגישות גם להן את סעודת הצהרים. נערות אלו רגילות היו להגיש את הארוחה לבעלי הבית וילדיהם [...] ובאחד מערבי השבתות היה הדבר: לפי הסיפור מטעם ועדת התרבות במקום, קמה אחת מארבע הנערות, עמדה זקופה

44 עדה מימון, בתוך: לאורך הדרך (לעיל הערה 16), עמ' 44.

45 שם, עמ' 45.

וקראה לפני קהל ועדה את פרשת השבוע במבטא התימני ללא כל מבוכה, קריאה זו היתה חוויה גדולה לכולנו. אך גם זכות זו לא עמדה לנו. עברו כמה שבועות והנערות לא יכלו לעמוד בפני הפצרותיהם של הסבא והקרובים, ועזבו את עיינות כתום מחצית השנה הראשונה להכשרתן.⁴⁶

על פי עדות זו ועדויות אחרות, ניסתה מימון למשוך לעיינות בנות מאוכלוסייה שמרנית מאוד, דוגמת האוכלוסייה התימנית, ואף קיוותה כי האווירה המסורתית במקום תניח את דעת קרוביהן. אולם כצפוי קריאתן של הבנות את פרשת השבוע בהגייה תימנית בערב שבת לא היה בה כדי להפיס דעת הקרובים ששאפו מן הסתם לראות אותן בתפקידיהן המסורתיים בחיק משפחותיהן. עם זאת, מדיווח זה עולה כי פעולה זו של הקראת פרשת השבוע (במסגרת טקסית בחדר האוכל ולא בבית הכנסת), לא היה בה כדי לעורר את חמתן של המשפחות המסורתיות-הספרדיות ובכך מימון ותלמידותיה פרצו דרך להשתלבות מסוימת בעולם הדתי-המסורתי. בניית המערכת התרבותית-הלכתית שתתאים לאוכלוסיות השונות והמגוונות בעיינות הייתה בבחינת אתגר, וכך סיכמה אותו מימון: 'זוכרת אני כי באחד מערבי פסח, כאשר הגעלנו את הכלים בעיינות לכבוד החג, עמדו בנות מהולנד ומגרמניה מרחוק וצילמו אותנו. ומצד שני היו כאלה אשר לא פסחו על ברכת המזון ליד השולחן. השתדלנו ליצור במשותף חיי חברה אחידה ועזרה הדדית, ולחבב על כולן את חגי ישראל ומסורת אבות'.⁴⁷ לעומת דרכה החינוכית בעיינות, שהייתה רוויה בתובנות המשלבות את חיזוק המסורת היהודית עם העצמה נשית, הרי שבמאמרים שפרסמה לפני קום המדינה, בעיקר מעל בימת ביטאון מפלגתה 'הפועל הצעיר', הוצנע מאוד הממד היהודי של השקפת עולמה הפמיניסטית. כאן נמצא כי מעטים מאוד או נעדרים לחלוטין הציטוטים מן המקורות היהודיים.⁴⁸ במאמרים אלה משנות השלושים והארבעים של המאה העשרים שב ועולה כחוט השני נושא עיקרי אחד: חיפוש עבודה לנשים ואדישות המוסדות הלאומיים, ובכללם גם מוסדות המזוהים עם תנועת הפועלים, כלפי הכשרה מקצועית לנשים, שבאותן שנים היו כרבע מציבור החלוצים.⁴⁹ רק על ידי הקניית מקצועות עבודה לפועלות בכפר ובעיר תמצא הדרך הנכונה לפתרון שאלת העבודה לעובדת,⁵⁰ שבה מימון ושטחה את טענתה, פעם אחר פעם. הצצה אל המאמרים הקודמים לנאומיה בכנסת וההבחנה בדלות הציטוטים מן המקורות היהודיים בהם (לעומת ריבוי הציטוטים מן המקורות היהודיים הקלסיים

46 מימון, עיינות (לעיל הערה 28), עמ' 83.

47 שם, עמ' 70.

48 לדוגמה ראו עדה פישמן, 'לשאלת הפועלת', הפועל הצעיר, שנה 19, חוברת 15-16 (תרפ"ו), עמ' 12-11; 'על מצב הפועלת', שם, חוברת 24, עמ' 7-4; 'יחס כמעט אחדותי', שם, חוברת 37, עמ' 12-11, ועוד.

49 הנ"ל, 'עבודה לעובדת', שם, שנה 18 (תרפ"ה), חוברת 33-34, עמ' 6-4.

50 שם, עמ' 6.

והמודרניים בנאומיה בכנסת) מעלות את השאלה: האם הצניעה מימון את הממד היהודי, שלא לומר את המחויבות הדתית בחייה ובהשקפת עולמה, בשעה שכתבה לבימה פובליציסטית 'חילונית' מוצהרת זו? בשלב זה של המחקר על תולדותיה אין מענה על שאלה זו, ויש להמתין עד שייבחן עוד חומר.

שליחת ציבור ותלמידת חכמים: תפיסת עדה מימון את תפקידה בתור חברת כנסת

מסעה של מימון, למן הרגע שבו לא נתאפשר לה לכהן בתור נציגת ציבור כלל עד לימי חברותה בכנסת, מסביר מדוע במהלך שנות כהונתה בכנסת התמסרה מימון כמעט כליל לנושא שוויון הנשים במדינת ישראל. מהצעות החקיקה שלה, שהתקבלו בסופו של דבר, היו הצעותיה להגבלת גיל הנישואין (חוק גיל הנישואין, תש"ז-1950) והחוק לתיקון פקודת החוק הפלילי (תש"ו-1950). מתוך יזמות חקיקה אחרות, שהתקבלו לבסוף ולא תמיד נשאו את הנוסח ואת הרוח המקוריים של היזמה, אעסוק בעיקר בחוק שירות הביטחון (תש"ט-1949), בחוק שיווי זכויות האישה (תשי"א-1951), בהשוואת מעמד האישה והאיש בכל הנוגע להגנת הדייר (תשט"ו-1955), בדבריה בדיון על חוק בתי משותפים (תשי"ב-1952), בדיון על חוק לעבודת נשים (תשי"ג-1952), בדיון על החינוך במחנות העולים ובמעברות (תשי"א-1951) ועוד. תשומת לב מרובה הקדישה מימון לחקיקה הדתית שנחקקה באותן שנים ובה לחוק תקציבי השירותים הדתיים היהודיים (תיקון תשי"ג-1953), לחוק בתי הדין הרבניים (תשי"ב-1952) ולחוק הדיינים (תשט"ו-1955). בכל הסוגיות הללו העלתה את חשיבות נושא שוויון הנשים. מימון הייתה חברה בוועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת וגם שם פעלה ללא לאות לקידום נושאים אלה.⁵¹ כפתח להבנת קולה הייחודי של מימון בכנסת ישראל הראשונה והשנייה אבחן את תפיסתה את מהות התפקיד של חבר כנסת כפי שהשתקפה בנאומיה. דברים שנאמרו בשנות החמישים שופכים אור גם על התפיסה שלה שהפעילות הציבורית היא פעילות חינוכית, תפיסה שעמדה לנגד עיניה לאורך דרכה, עוד בטרם נבחרה לתפקיד. הדברים נוגעים לכל משרה ציבורית שמחזיק בה יהודי או יהודייה: 'חוקת בחירות היא כעין שולחן ערוך לאזרחות בארץ. אני דואגת גם לדורות הבאים, ואני רוצה שכאשר יפתחו את החוקה יהיה ברור שגם לאשה היתה זכות לבחור ולהבחר. לכן, אני נוטה שיהיה בכל מקום כתוב: איש (אשה) אזרח (ית) וכו' או להוסיף תוספת ברורה האומרת, כי בכל מקום שנאמר אדם, הכוונה היא לאיש ולאשה'.⁵²

51 מימון עצמה סקרה את הליכי החקיקה הללו בפרק על 'מלחמת האשה העברית על זכויותיה' בספרה **חמישים שנות** (לעיל הערה 20), עמ' 207-225.

52 הנ"ל, פרוטוקולים של ועדת חוקה חוק ומשפט 1949-1950, 5, עמ' 19, ארכיון הכנסת, ההדגשה שלי.

מן הדברים הללו, שנישאו בדיוני ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת מיד לאחר קום המדינה, ועם ניסוח חוקת הבחירות, ניכר כי מימון ראתה בכנסת בראש ובראשונה אגודה של תלמידי חכמים ותלמידות חכמים האמורה לחוקק מחדש את ה'שולחן ערוך' של עם ישראל המתחדש בארצו. ייתכן שכאן, לראשונה בחייה הפוליטיים, ואולי דווקא בהשראת המגוון הפוליטי והדתי הרחב שבמחיצתו נדרשה להיות שותפה לניסוח חוקת הבחירות, מצאה מימון במה לדיאלקטיקה המחשבתית ששיקפה את אורח חייה. התבטאויותיה בדבר היותה של הכנסת הכותבת בפועל (בדור התחייה) את ה'שולחן ערוך' חוזרות על עצמן פעמים מספר והן משקפות כאמור תודעה דתית-היסטורית בדבר חשיבות ניסוח החוקים עבור הדורות הבאים בעם ישראל. אם כן, מימון קיוותה שספר החוקים החדש של מדינת ישראל יהיה הגרסה המודרנית המחודשת של ה'שולחן ערוך' היהודי החדש.

לאור תקווה זו אפשר להבין מדוע בתקופת הצנע והעלייה הגדולה לחמה בעד הרעיון שמנהיגי העם – חברי הכנסת – יזדהו עם העולים החדשים החיים במעברות ויוותרו על מותרות ועל הטבות חומריות. בתור נבחרים העם היה עליהם לתת לעם דוגמה אישית-רוחנית ולסרב בכל תוקף להעלאת משכורתם. מן הדברים שנשאה בהקשר זה אנו למדים כי ראייתה את תפקיד חברת הכנסת הייתה במהותה הבנה של תפקיד המנהיגות כפי שעוצב במורשת הדתית היהודית. את ההבנה הזאת היא תרגמה למציאות החילונית ושירתה בה מתוך תודעה של רצף בין אורחות החיים של העבר ושל ההווה. מתוך כך נבעו כנראה גם הנורמות המוסריות הגבוהות שתבעה מעצמה ומעמיתיה. נורמות מוסריות אלה נראו כנגזרות מן האידאל המנהיגותי של חז"ל: 'בדרך כלל אני חושבת, שבכסף מרוכז היסוד של היצר הרע, של השחתת האדם', אמרה בדיון על העלאת משכורתיהם של חברי הכנסת: 'לי יש הכרה ברורה, שאין לערער עליה, שרווחים גדולים ושכר גבוה עומדים ביחס הפוך למוסר האדם. [...] בו בזמן שפה בבית הזה נשמעה הכרזה על ההכרח בצנע [...] עלינו לאסור לא רק לקבל משכורת במקום אחר, אלא גם רווחים ממקור אחר, שליחי-הציבור צריכים להיות בבחינת תלמידי-חכמים'.⁵³

בשפה ההלכתית הקלסית המונחים 'שליחי ציבור' ו'תלמידי חכמים' קשורים לשני תפקידי הנהגה. שליח הציבור הוא החזן, האדם היורד לפני התיבה בבית הכנסת כשליחו של הציבור לפני מלך מלכי המלכים.⁵⁴ תלמיד חכם, או תלמיד חכמים, הוא זה הלומד תורה ומלמדה לדורות הבאים. לעתים קרובות הוא הרב פוסק ההלכה או מורה ההוראה. בתלמוד הבבלי (במסכת שבת קיד ע"א), מובאים דברי רבי יוחנן (בר נפחא), מגדולי חכמי התלמוד, חכם טבריאני מן הדור השני של אמוראי ארץ ישראל (180-270 לערך).

53 הנ"ל, דיון על 'חוק שכר חברי הכנסת', תש"ט-1949, כ"ה באייר תש"ט (24.5.1949), דברי הכנסת, 1, עמ' 581.

54 רואו חיים לשם, 'שליחי הציבור בספרות התלמודית והמדרשית', מנחנים, ס, בתוך: <http://www.daat.ac.il/DAAT/kitveyet/mahanaim/shlihey-2.htm>

שם נזכרות הגדרות שונות של תלמיד חכם: 'אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקין בבנינו של עולם [...] ואמר רבי יוחנן, איזהו ת"ח שממנין אותו פרנס על הציבור [...]'] ואמר רבי יוחנן: איזהו תלמיד חכם כל ששואלין אותו הלכה בכל מקום'. מהתבטאויותיה של מימון ניכר כי סברה כי על חברי כנסת ישראל להיות גם שליחי ציבור וגם תלמידי חכמים. היא כרכה את תפקידם עם התפקידים שקשרה הגמרא למנהיגים היהודים, האמורים להיות פרנסים הממונים על הציבור ועוסקים בבנינו של עולם, אשר יש להם אחריות על הציבור והם פוסקים הלכה, כלומר מחוקקים לקהלם. ביטויים אלה, 'שליחי ציבור' ו'תלמידי חכמים', לא היו אפוא מטפורות בעלמא, אלא תיאורים מהותיים של תפיסתה את אופי הנהגה היהודית הראויה במדינת ישראל. מידת האחריות שבה קיבלה מימון על עצמה את ההתחייבויות הציבוריות המוטלות על שליחי ציבור, תלמידי חכמים ותלמידות חכמים, בעיקר בכל הכרוך בהענקת דוגמה אישית של הצנעת לכת כלכלית, עולה מווידוייה לפני הכנסת בדיון על גובה משכורות חברי הכנסת: 'אם יחייבו אותי לקבל את המשכורת הזאת, אצטרך יום ולילה לשבת בבית-קפה, כי אין לי מה לעשות בכסף הזה [...] לדעתי, עלינו לאסור לא רק לקבל משכורת במקום אחר, אלא גם רווחים ממקור אחר'.⁵⁵ הייתה זו מעין גרסתה האישית לאמרה הידועה ממסכת אבות: 'כך היא דרכה של תורה: פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן' (אבות ו, ד). בדברים אלה היה אולי גם עיוורון מסוים למורכבות שאלת גובה השכר של חברי הכנסת. בהיותה רווקה, לא מטופלת בילדים ופטורה מעול פרנסת אחרים וגרה בחינם בכפר הנוער, ומתוך שאורח חייה שלה היה כמעט נזירי בפשטותו, ייתכן שלא ראתה לנגד עיניה צרכים כלכליים גדולים יותר ואולי אף מוצדקים אך שונים משלה. עם זאת, על רקע מוסכמות ציבור אחרות מאלה המקובלות בימינו, קשה אפילו לחוקרים שלא להתרפק על התבטאויותיה החבויות בין דפי חברי הכנסת בדבר הערך של הצנעת הלכת של נבחר הציבור...

שאלה מעניינת היא אם מימון החשיבה את עצמה לתלמידת חכמים במובן המסורתי של הביטוי. בנאומה חוצב הלהבות, בדיון על חוק שיווי זכויות האישה ב-1951, ענתה לקריאות הביניים של אנשי 'החזית הדתית המאוחדת': 'שאיני חושבת את כל חברי החזית הדתית לגאוני ישראל; עם אחדים מהם בוודאי אדע לעמוד בוויכוח'.⁵⁶ התבטאות זו מעידה על ביטחונה המלא בידע התורני שקנתה לעצמה בעצמה במהלך השנים (הגם שאין בידינו עדויות ישירות בנוגע לדרך שבה למדה). לעומת זאת, בנאום אחר, שנישא שנה קודם לכן, בעת הדיון על הגבלת גיל הנישואים מ-1950, נראה שהיא סיגה מעט את ביטחונה בידע שלה בתחום ההלכה ואמרה: 'אינני אומרת, חלילה, שאני למדנית כרב שאג, אבל אני מרשה לעצמי לומר: אני יודעת שיש שמפרשים לפעמים את התורה

55 פישמן, עיינות (לעיל הערה 28), עמ' 36.

56 מימון, דיון על 'חוק שיווי זכויות האשה' (לעיל הערה 4), עמ' 2093.

שהיא תורת-חיים, בהתאם לצרכי החיים, ולכן אני בטוחה שהרבנות תדע להתאים את החוק למציאות הפרועה, אם טובת העם והארץ דורשים זאת.⁵⁷ לאחר קריאת ביניים מקרב חברי הכנסת מן החזית הדתית המאוחדת (דוד צבי פנקס) המשיכה ואמרה: 'ידעתי שגם בתלמוד יש לפעמים גירסות שונות. ישנה, למשל, אימרה בתלמוד: "אין חכמה לאשה אלא בפלך", אבל יש גם אימרה אחרת "בינה יתרה נתן הקדוש ברוך לאשה יותר מבאיש" וכי יש בזה מצדי פגיעה ברוח ישראל, או חלילה בערכי ישראל?!'⁵⁸ מדברים אלה עלתה טענה אחרת בעניין סמכותה לדבר בענייני הלכה או חינוך ליהדות. המטען הייחודי שהביאה מימון לשולחן הדיונים בכנסת, ובכלל זה גם לדיונים שנגעו לענייני הלכה, היה עשיר בניסיון חייה הציבורי והחינוכי. ניסיון חיים זה, נוסף על הידע באגדה ובהלכה, היה לדידה בבחינת 'בינה יתרה'. הידע המעשי שהביאה עמה העניק לה נקודת מבט ייחודית על ההלכה היהודית ועל מורכבות התאמתה או אי-התאמתה למציאות החיים המודרנית. את הניסיון הייחודי הזה לא חלקו עמה חברי כנסת חילונים ודתיים, שרבים מהם היו לדעתה ספונים במגדלי השן של הפוליטיקה המפלגתית או המדינית. דוגמה מאלפת לאופן שבו התבטאה ציפייתה שהכנסת תתפקד כמעין סנהדרין של מדינת ישראל (הגם שהשתמשה כאן במונח אחר, כפי שנראה להלן), הייתה תחושת הביטחון שלה בהבנת תהליכי השטח של הזהות היהודית נוכח שאלת היהדות בחינוכם של הילדים שעלו במבצע 'מרבד הקסמים'. זאת אפשר לראות בנאומה בכנסת על החינוך במחנות העולים ובמעברות ב-1951. את דבריה פתחה שוב בביקורת על הניתוק בין העם ובין נבחריו שאינם מכירים את המציאות במעברות. מימון, שראתה את עצמה מחויבת להעצמת האישה היהודייה, הייתה מזועזעת מן התופעה של נישואי קטינות וריבוי נשים בקרב העולים מארצות האסלאם.⁵⁹ להלן נראה כי היא ראתה בנוהג זה לא פחות מעבדות. פעם אחר פעם, מעל בימת הכנסת, היא שבה וחזרה על התחושה הקשה נוכח חשיפתה למציאות זו. 'אם תבדקו את הדברים, תמצאו כי ישנם כיום תימנים עשירים הבאים אל המחנות וקונים להם נשים תימניות, ילדות. קונים אותן במטבע הישראלי',⁶⁰ ובהזדמנות אחרת העידה כי בשעה שרשמה ילדים תימנים ללימודים בעיינות ותהתה מדוע שם אב זהו לרבים מן הילדים, הסביר לה אחד הנערים: 'אנו כולנו בני אב אחד, לאבא 12 נשים, אבל לא כולן בבית. אחדות מתו ואחדות גירש'.⁶¹ ובדיון חוזר על הגבלת גיל הנישואין הוסיפה: 'העליה מארצות אלה זורמת זורמת בהמונים, ותמצאו אף במחנות ילדות בנות 13-14 ותינוקות על זרועיהן. ולא פעם יקרה כי בן-הזוג הוא בן 40 ומעלה. ערכה של

57 הנ"ל, דיון על 'חוק לתיקון פקודת החוק הפלילי', י"ב בשבט תש"י (30.1.1950), שם, 4, עמ' 666.
58 שם.

59 הנ"ל, 'החינוך במחנות העולים ובמעברות' (לעיל הערה 4).

60 הנ"ל, דיון על 'חוק לתיקון פקודת החוק הפלילי' (לעיל הערה 57), עמ' 667.

61 שם, ו' בשבט תש"י (24.1.1950), עמ' 640.

האשה אצל אלה כחפץ בבית, ואפשר להחליפה לפי רצונו של הבעל.⁶² המראות של נישואי קטינות, מן המעברות ומן הפנימייה, הכו בה קשות, עד כי השמיעה את קריאת הזעקה המסכמת את מצב האשה בעדות המזרח ה'משועבדת ומתנוונת מתוך בערות, צרות וסבל' ואשר 'עדיין לא נמצא המשורר שיקונן וישאל למראה האימהות הללו: "אשה עבריה! התדעי חיך?"⁶³

ואולם בהיותה אישה המחויבת להלכה באורח חייה הייתה לה מידה רבה של אהדה והערכה למסורת התימנית והיא קיוותה שזו תישמר נוכח הלחץ של התרבות המערבית, שהציגות הייתה חלק ממנה, לכלות מסורת זו. היא ראתה את עצמה מחויבת להיות מחנכת פעילה, לא דווקא בתור חברת כנסת, ולעודד את התימנים לשמור על צביון חייהם העתיק והייחודי ולא לשנותו לחלוטין. וכך סיפרה:

ידעתי שאחינו התימנים הם יהודים יקרים מאד ושומרים על מורשת אבות, ואלה הם הזקנים. אך לילדיהם הנחילו לדאבוני מורשה דלה מאד, וידיעת התורה אצל ילדיהם היא שטחית מאד. ולכן הילדים משתחררים בקלות מנחלת-אבות זו. במקום שאני חיה נמצאים בין היתר כמאה ילדים תימנים, ואני מדגישה שיש לי ענין רב להורות לילדים שיוקירו את מורשת האבות. אך לדאבוני נתקלתי בכל המקרים בהתנגדותם של הילדים מהיום הראשון לבואם למקום [...] אני מסבירה להם שלא ימהרו לחקות את האשכנזים ושלא הכל טוב אצלם, ושמוטב להם לילדים התימנים שישמרו על החן המיוחד שלהם במורשת אבות ביחס למסורת וכו'. לדאבוני לא הצלחתי לשכנע אותם. זו היא המציאות לצערי, ולכן אני אומרת שיש לדאוג לכך שהילדים העולים וכל ילדי ישראל ידעו לכבד את המאור שביהדות ושבמסורת האבות.⁶⁴

בנאומה על החינוך במעברות ובמחנות העולים הדגישה חזור והדגש כי הפתרון לשאלות הזהות היהודית בארץ ישראל הוא הנחלה של 'דרכי האבות' ושל השקפת עולם של החינוך החלוצי גם יחד בזרם חינוכי-ממלכתי אחד שיאחד את רוח שתי מערכות הערכים האלה. 'חינוך ממלכתי בעל שתי מגמות לא יביא מרפא לפצעי החינוך המפורר והמפורד. שיטת-חינוך בשתי מגמות נושאת גם היא בתוכה את כל היצר לפירוד ולשנאת אחים בין יהודים טובים ובין לא טובים כביכול'.⁶⁵ היא הביעה מורת רוח מהורים מסוימים בארץ שלא רצו להעניק לילדיהם חינוך 'חלוצי' ומהורים אחרים שמאסו בהנחלת 'דרכי האבות' ומיאנו לתת לילדיהם חינוך לאהבת מורשת ישראל. אך הטיפול ב'ילדים תימנים גולים', כפי שהציגה אותו, היה מורכב מכפי שהמדינה, קרי: הכנסת, הייתה מוכנה להבין

62 ש.ש.

63 הנ"ל (לעיל הערה 57).

64 הנ"ל, 'החינוך במחנות העולים ובמעברות' (לעיל הערה 4).

65 ש.ש.

ולהתמודד עמו. לילדים אלה, כך תיארה, יש 'תרבות נפשית גדולה מאד, אך יש להם גם הרגשת נחיתות [...] יש להעלות אותם שירגישו את עצמם אזרחים ממדרגה אחת עם כל הילדים ולא כבני עדה מיוחדת, נחותי דרגה. על הגשמת דרך זו מצווה הבית כולו. ואם יש איזה מוסד שאנו רואים בו את אשיות האומה – הרי זו כנסת ישראל'.⁶⁶ היא קיוותה, בדרכה האוטופית כמובן, שכנסת ישראל תקבל על עצמה לשמש אשיות האומה ושממנה תצא תורת אחדות ההפכים של המסורת היהודית עם תורת החלוציות של זרם העובדים. היא העלתה במלוא מורכבותה את הסוגיה שנדונה, סוגיית קליטת עולי מרבד הקסמים, והצורך בתבונה וברגישות המטפחת כבוד להורים ולמסורת ישראל שנשתמרה בבתי ההורים תוך כדי הנהגת שינויים מסוימים באורח החיים, דוגמת נטישת הנהג של נישואי קטינות וריבוי נשים. לנגד עיניה ראתה מימון חזון של שילוב הערכים המסורתיים והמודרניים ברוח החינוכית שהתממשה במידה רבה בפנימיה 'שלה', בעיינות. אך גם היא לא הבחינה במשבר הסמכות ההורית שפקד את משפחות העולים עקב הפניית הנוער לפנימיות ובנוק שנגרם בשל הפרדה בין בני משפחה מבוגרים לבני משפחה צעירים, שממנה הם סבלו לא פחות מאשר מהמסורות הפטריארכליות שהביאו. מכל מקום, בשעה שבאישיותה ובדרך חייה לא היה ניגוד בין פמיניזם למורשת ישראל ובין חלוציות לכבוד לבית ההורים, שני המחנות המחנכים – הדתי והחילוני – משכו לכיוונים מנוגדים. התגשמות חזונה לזרם ממלכתי ציוני אחד, המשלב אהבה ליהדות ולמורשת הדתית עם טיפוח ערכי הדמוקרטיה והחלוציות, כמו גם שאיפתה שחברי הכנסת יראו את עצמם כשליחי ציבור וכתלמידי חכמים, נאלצו להידחות, לפחות מאז אותו הדיון בכנסת בתשי"א... ואולם דבריה במעמד זה משקפים את תפיסתה כי כנסת ישראל היא אשיות האומה והם ראויים להיחקק בזיכרוננו כתשתית להבנת מפעלה בכנסת.

'זכר ונקבה בראש': שוויון קשיח של זכויות וחובות בבניין הארץ

מידה זו של החמרה עצמית המשתקפת מן העווה שעל חבר/ת הכנסת לקבל על עצמו/עצמה בתור שליח הציבור עולה גם בבואנו לאפיין את השקפת עולמה היהודית-ציונית בכלים של אסכולות חשיבה פמיניסטיות. ניכר כי בכתיבתה מכל התקופות עוברת כחוט השני נקודת המבט שלה, הדומה במידה רבה לפמיניזם הליברלי בן זמננו. עמדה זו מקפלת בחובה תביעה חד-משמעית ולא-מתפשרת לשוויון מלא לפני החוק, שוויון מדויק הנמדד בזהות מוחלטת של חובות וזכויות לנשים ולגברים. מתוקף כך, השקפת עולמה הפמיניסטית של מימון, העולה מן הנאומים, אינה מייחסת לאישה, לפחות לא באופן רשמי, תכונות מוסריות, או חוויות מוסריות ייחודיות הכרוכות בחוויות האימהות, הלידה וההיריון. היא אף מתרחקת במובהק מגישה רעיונית הדומה לזו המכונה בדורנו

'פמיניזם תרבותי' מבתי המדרש של ההוגות קרול גיליגן, לוס איריגריי, נל נודינגס ואחרות.⁶⁷ להסתייגותה מן הרעיון כי האימהות מעניקה לאישה זווית ראייה ייחודית, מוסרית ותרבותית שורשים עמוקים בכתביה והיא קדמה עשרות שנים לפועלה בכנסת. כמעט ללא יוצא מן הכלל נקטה מימון קו רעיוני זה לאורך דרכה. במאמרה מתרפ"ו (1926), 'האשה העובדת בעליה ובבנין הארץ', תלתה את האשמה בהתקדמות האטית של שוויון הנשים בנשים עצמן, השואפות להתמסר לגידול ילדיהן הרכים.

ברוב המקרים האשה היא הגורמת לחוסר ההרמוניה בקבוצה. ביחוד מרגישים ורואים אנו זאת אחרי שהאשה נכנסה לחיי משפחה, אז מתגבר האינסטינקט לבנין פרטי ביתר שאת ומתגברת ההתנכרות לשאיפה של סידור חיים חדשים כעיקר מטרתנו. בכדי לשנות את פני המציאות הזאת, כדי להביא שנוי ערכין בחברה מן ההכרח לסייע לנו לצאת מתוך המסגרת של חיים פעוטים ולתבוע מאתנו להיות שוות בזכויות ובחובות בחברתנו.⁶⁸

מימון שאפה ל'שנוי ערכין' מקיף, כולל ויסודי של יחסי גברים ונשים במובן הניטשיאני הפילוסופי של העניין. מושג זה אומץ והיה נפוץ בקרב התרבות והספרות הציונית המתחדשת שראתה את עצמה כ'שנוי ערכין' בהקשר היהודי.⁶⁹ חידושה של מימון היה בהחלה שלה אותו על המרחב המגדרי בציונות. מכאן נטייתה של מימון לראות באימהות הביולוגית ובביטוייה החברתיים, הקושרים נשים לתינוקות ולבית, מכשול העומד בפני הפמיניזם.⁷⁰ עוד לפני פרסום מאמרה של מימון, כבר בראשית שנות העשרים, זכתה עמדה זו לביקורת של אחד ממוריה הרוחניים א"ד גורדון.⁷¹ ואולם הפולמוס לא השפיע על דעתה העקרונית. הייחוד הבלעדי שראתה מימון בתודעה הנשית היה שלילי. לשיטתה 'ייחודן של הנשים' גלום דווקא בתחושת התלות שלהן בגברים וברגשי הנחיתות הכרוכים בתלות זו. השאיפה לשחרור האישה מן התלות ומן הנחיתות מודגשת במאמר נרגש של מימון מתרצ"ד (1934), ובו תהתה מימון מדוע רבות מן הנואמות בכנס

67 לאפיון דרך החשיבה של הפמיניזם התרבותי ראו קרול גיליגן, בקול שונה: התיאוריה הפסיכולוגית והתפתחות האשה (1982), נעמי בן-חיים (תרגמה מאנגלית), ספריית הפועלים, תל אביב תשנ"ז 1995. לבחינת האסכולות הפמיניסטיות השונות ואופן השפעתן על פרשנות החוק והמציאות, ראו בילסקי, 'נשים מוכות' (לעיל הערה 6), עמ' 27-36; מימון, 'החינוך במחנות העולם ובמעברות' (לעיל הערה 4).

68 עדה מימון, 'האשה העובדת בעליה ובבנין הארץ', הפועל הצעיר, שנה 18, חוברת 44 (תרפ"ה), עמ' 7.
69 רמון, חיים חדשים (לעיל הערה 18), עמ' 87-90, 132-133; יעקב גולומב (עורך), ניטשה בתרבות העברית, הוצאת מאגנס, ירושלים תשס"ב.

70 דעות אלה רווחו בדורה. על תפיסת האימהות כמכשול לפמיניזם כתבה רחל ינאית במאמר שפרסמה במלחמת העולם הראשונה, ראו רחל ינאית, 'העבודה והעובדת', בתוך: יוסף ארדשטין (עורך), בין הזמנים, דפוס הגליל, צפת תרע"ו, עמ' 8-26.

71 על פולמוסו של גורדון עם עדה מימון ראו רמון, חיים חדשים (לעיל הערה 18), 214-216.

הפועלות ובכנסי הנשים הציוניות, המביעות דברי טעם אידאולוגיים, אינן נושאות דברים לפני ועידות כלליות שבהן ציבור מעורב של גברים ונשים. לתהייתה העניקה את המענה הבא, המתובל בכיטוי מושאל מן הספרות החסידית 'ביטול היש': 'ואל נא נראה במעשה זה ענוותנות – כאן יש הרגשת נחיתות. ביטול היש, ותו לא! [...] הרגשת התלות, בת לוויה הנה להרגשת הנחיתות ושתייהן בנפש האשה הן. עצמאות בחומר וברוח זאת צריכה להיות הססמה של האשה העובדת הציונית – בת התקופה של תקומתנו במולדת. שחרור מהרגשת התלות והנחיתות צריך להיות העיקר ביסוד חנוך הבנות'.⁷²

משמעותו של הביטוי 'ביטול היש' בשפה החסידית היא השאיפה להתעלות מעל היש החומרי על ידי פיתוח תודעה רוחנית נעלה יותר.⁷³ ואולם בדבריה של מימון הופיע המונח החסידי בהשאלה ומשמעותו כאן היה התבטלות עצמית של נשים חכמות ומוכשרות שיש להן מה לומר במישור הציבורי אך הן נאלמות דום נוכח החשש מן הביקורת הגברית. התבטאויותיה מעל בימת הכנסת בשנות החמישים לחייה מעידות שהיא לא נטשה את עמדתה העקרונית, אלא שהפעם הייתה בת חורין לעגן תורה זו במקורות ישראל ולהפליג אל מחוות פרשנותה.

על מנת לזכות בשוויון זכויות מלא סברה מימון כי נשים חייבות לגבור על היצר האימהי ולהשתוות לגברים בחובות אזרחיות ומקצועיות כאחת. ומן הטעם הזה מובן היה מאליה שהיא תמכה ללא סייג בשילובן המלא של נשים ב'הקמת צבא חלוצי בישראל', היות ש'שוות' אנו בשותפות בבנין המולדת ובהגנה עליה, כך ניסחה זאת בדיון הראשון בנושא גיוס נשים לצה"ל (תש"ט-1949).⁷⁴ כשביקרה את דרישת החרדים לאסור גיוס נשים לצבא ודנה אגב כך באיסור ההלכתי ללימוד תורה לבנות, העיר אחיה, חבר הכנסת ושר הדתות הרב מימון, בתגובה: 'מנין את יודעת זאת?' (הוא התכוון לידיעה על האיסור ועל הנימוקים לקיומו). וכשהצהירה 'מרשה אני לומר בשם כל נשי ישראל, שאין אנו מכירות בזכות מישהו לומר לאשה, מכאן עד כאן מותר לך, מכאן ואילך – אנו אוסרים עליך'.⁷⁵ צעק לה אחיה מן הקהל בשנית: 'מי אמר לך זאת?'. היא התעלמה מקריאת הביניים הראשונה, אך על השנייה לא הבליגה וענתה: 'אני מבקשת מאחי ומורי, שלא יפריע לי, שמחתי לקרוא היום בעיתונות על עמדת פועלות מזרחי. הן מדגישות ברורות שרוצות הן לשאת בחובת עבודה חקלאית וגיוס לאימונים'.⁷⁶

72 עדה מימון, 'תנועת הפועלות – למה היא באה?', הפועל הצעיר, שנה 27, חוברת 15 (תרצ"ד), עמ' 8-9.

73 על מרכזיות מושג זה בשיטת פיתוח מושג הדבקות בדרשותיו של המגיד ממזריטש, ראו גרשם שלום, "דבקות" בראשית החסידות, דברים בגו, אברהם שפירא (קיבוץ והביא לדפוס), עם עובד, תל אביב 1976, עמ' 336-338, 343-344, 348-350.

74 מימון, 'חוק שירות הבטחון' (לעיל הערה 8), עמ' 1561.

75 שם, עמ' 1560.

76 שם.

בשעה שהתנהל הדיון מעל בימת הכנסת היא סיפרה בגאווה כי בזמן ההתקפות על עיינות בעת מלחמת השחרור גרו במקום 80% נשים מתוך אוכלוסייה של 300 אישה ואיש, והן כולן הגנו על 'אדמת המולדת שאת שממותה כבשו והפכוה לגן פורה. אם כי אני כשלעצמי לא קיבלתי אימון בנשק כי לא יכלתי לעשות כזאת, הרי חשיבות הצורך באימון הבנות כבנים קבעה את דרך חיינו והכשרתנו במקום, כי רצינו להיות שותפות ממש בהגנת המקום – בהגנה על הנפש ועל הרכוש'.⁷⁷

אין אנו יודעים מדוע לא יכלה מימון להתאמן בנשק ולמה התכוונה בצינה פרט זה: אם הייתה לה מגבלה פיזית (שהרי הייתה כבר מבוגרת יחסית בזמן מלחמת השחרור, ומכל מקום מעל גיל גיוס לצבא), או שהייתה לכך סיבה אחרת. עם זאת, הדוגמה האישית של עיינות ושל מימון, שעמדה בראשו של מוסד זה, היתה בהחלט תבנית לחיקוי של שוויון בזכויות ובחובות.

שאלת לבוש הבנות הדתיות עוררה בעיה מעניינת, לאור עקרון הזהות בזכויות ובחובות שהטיפה לו ולאור הנהגתה בעיינות קוד לבוש שמרני יותר מן הנהוג במעגלים החברתיים החילוניים. בפנותה אל חברי הכנסת נציגי החזית הדתית, שראו את דרישת הגיוס לבנות כעומדת בסתירה לכללי הלבוש ולאורחות החיים של אשה דתיה, אמרה מימון:

השתוממתי לשמוע [...] שהם – הדתיים – רוצים לשמור על צניעות בנותיהן הרוצות דוקא ללבוש גרביים ארוכים ומטפחת על הראש וכדומה. השתוממתי למשמע אזני. והרי גם לי קצת נסיון בין בנות דתיות, ולי לגמרי לא ידוע שהן דוקא רוצות במין מלבושים מיוחדים בשבילן. לי ידוע ההיפך הגמור. לא הכרתי אותן כמצניעות לכת יותר ממישהי שאיננה נחשבת על חזית הדתית. הרי בגילוי הדעת שפרסו זה עתה הם מחייבים גיוס נשים ללא כל הפליה [...] איני יכולה לתפוס ולהבין כיצד אפשר לשאת שני דרכונים בכיס אחד.⁷⁸

מעניין כי בשעה שבעיינות נאבקה מימון על צניעות בלבושן של תלמידותיה, הרי שמעל בימת הכנסת נתחוויר לה שיש לה ולנציגי החזית הדתית מושגים שונים ביחס לסוגיה מהי צניעות בלבושן של בנות שומרות מצוות. בהיותה מחנכת יכולה הייתה מימון להעיד על רגשותיהן של בנות צעירות מן הציונות הדתית שהתחנכו בכפר הנוער וככל הנראה היו שונים מהרגשות שהציגו נציגי המפלגות שהתיימרו לייצגן. נראה שהמתח בין המשמעת הצבאית ובין כללי הלבוש ואורח החיים של בנות דתיות היה עקרוני, אך היא לא הציעה לו פתרון.⁷⁹ ושוב, כמו בדיון על החינוך של ילדי מרבד הקסמים, דבקה מימון בתפיסת עולמה הייחודית, השלמה והמשלימה, נוכח דיכוטומיה בדפוסי החשיבה החברתית הציונית-ישראלית, שאותה לא יכלה להביס. את צערה בתור אישה שומרת מצוות על

77 הנ"ל, דיון על 'חוק שירות הבטחון (תיקון)', כ"ח אדר א' תשי"א (6.3.1951), דברי הכנסת, 8, עמ' 1265.

78 שם.

79 קלמן כהנא, שם, עמ' 1264.

הפער בין רצונן של נשות הציונות הדתית ובין מנהיגותה הפוליטית-גברית של קבוצה זו בכנסת ביטאה בנאומה לרגל הצעת התיקון לחוק שירות הביטחון (תשי"א-1951): 'אני צער רב על שבוויכוח זה בכנסת לא משתתפות חברות נבחרות של החזית הדתית. הייתי רוצה מאד שהן תהיינה פה ותשמענה, ותראינה את מחרוזת הפנינים שענד שר-הסעד על צווארון של בנות ישראל במדים בכלל, ושל הדתיות בפרט. ודאי שהיו בושות למשמע אזניהן והיו דוחות את הגנתם של אלה המתיימרים להגן על כבודן'.⁸⁰

אין להכחיש שנימת נאומיה הסגירה לעתים עונג מסוים שהפיקה מתקיפתה את הממסד הדתי ואת נציגי מפלגותיו בכנסת מתוך הסתמכות על מקורות ישראל. למשל, בתיקון לחוק שירות ביטחון, כשחידדה את היעדר קול האישה הדתית, היא הצביעה באירוניה על כפל המסר הכרוך בעצם קיומן של המפלגות הדתיות ובטיב התבטאויותיהם של נציגיהן. חציים, הדגישה, יושבים בכנסת מכוח קולותיהן של המצביעות הדתיות, אך לא ברור עד כמה הם מדברים בשמן. התוצאה היא ש'הקול קול יעקב והידים ידי... איני רוצה לסיים את הפסוק, אבל הרי זה מובן'. הנמשל להתחפשות יעקב לעשיו היה לדבריה נכונות המפלגות הדתית 'לקבל את קולותיהן של הבנות – מהיכי תיתי, אבל לתת להן גם את הזכות להכריע בשאלות בידיהן ממש, בהצבעה – היה לא יהיה כדבר הזה, כי כל כבודה בת מלך פנימה. כה נוהגת החזית הדתית מימים ימימה להסתייע בכך שאיסור זה מדאורייתא הוא, בלי להראות היכן כתוב הדבר ומי כתב ומי אסר על האשה ליהנות מזכויות שוות ככל אזרחי המדינה'.⁸¹ וכך, פעם אחר פעם, נהגה להזכיר כי הבחורות הדתיות מנועות מלהיבחר לכנסת ומשום כך אין הנציגים משקפים בהכרח את דעתן של הנשים שנתנו להם את קולן.

יש להוסיף ולהעיר כי הניסוח 'צבא חלוצי' חזר על עצמו בגלגולים שונים בנאומיה ואין להקל בו ראש. בשעה שהתפלמסה מעל בימת הכנסת עם חברת הכנסת מטעם תנועת החירות אסתר רזיאל-נאור הדגישה מימון כי אינה 'אומרת "קדוש" לכל סטן ואין לה גם אותו הלהט 'לנשק בכלל ובפרט לנשק שבידי בנות'.⁸² היא ראתה הכרח באחיזה בנשק רק לצורך הגנה על ההשתרשות בקרקע של ארץ ישראל באמצעות העבודה החקלאית. דבריה אלה שיקפו ללא ספק את השניות העקרונית כלפי אחיזה בנשק שאפיינה את מפלגת הפועל הצעיר, שכזכור מימון נמנתה עם מייסדיה.⁸³ בהשראת תורתו של א"ד גורדון הסתייגו אנשי הפועל הצעיר מאידאל הצבאיות ומשילובו באורח

80 שם.

81 שם, עמ' 1265.

82 שם.

83 על השניות ביחס לשמוש בכוח צבאי בראשית הציונות ראו: אניטה שפירא, חרב היונה: הציונות והכוח 1881-1948, עם עובד, תל אביב 1993; אהוד לוז, מאבק בנחל יבוק: עוצמה, מוסר וזהות יהודית, הוצאת מאגנס, ירושלים תשנ"ט; אלי הולצר, חרב פיפיות בידם: אקטיביזם צבאי בהגותה של הציונות הדתית, מכון שלום הרטמן, ירושלים תשס"ט 2009.

החיים החלוצי כדרך שיש לשאוף אליה. מטעמים אלה התנגדו נחרצות גם להקמת הגדודים העבריים.⁸⁴

חשוב להדגיש כי מימון ישיבה בוועדת החוקה, חוק ומשפט של הכנסת בכל הדיונים שבהם גיבשה הוועדה את התשתית החוקתית לפעילות שירותי הביטחון למיניהם בארץ. בישיבות שבהן דנה הוועדה בנושאים אלה לא הביעה את דעתה לכאן או לכאן. אין אנו יודעים אם המניע לשתיקה ממושכת זו היה כרוך ביחס של שניות בנוגע לצבאיות, שמא הייתה זו תחושת חוסר ביטחון אישי (המנוגדת לעמדה הפמיניסטית העקבית שלה), או שביעות רצון מן הכיוונים שהובילו היושבים בוועדה. ייתכן שבכל הכרוך בהתבטאות בנושאים ציבוריים, שהם בבחינת דיני נפשות הנחשבים 'גבריים' במובהק, הרגישה מימון שאין לה זכות וסמכות להביע דעה, הגם שבני דורה, גברים מאנשי העלייה השנייה והשלישית, לא היו בהכרח בעלי ניסיון צבאי עשיר ממנה. בעקביות התבטאה מימון בוועדת החוקה ובמליאה אך ורק בתחומים בעלי זיקה למעמד האישה בדרך זו או אחרת: חינוך, עלייה וקליטה, דיני אישות, חקיקה דתית וכיו"ב.

בנמקה את תביעותיה לשוויון מוחלט בין נשים לגברים הסתמכה מימון קודם כול על ההיגיון הדמוקרטי: 'כולנו רוצים' אמרה 'שמדינתנו תהיה דמוקרטית בכל עת. שלילת זכות האישה במשפחה – פוגעת ביסוד הדמוקרטיה'.⁸⁵ ומכאן הסיקה כי: 'אין שלום שלם כשאין שוויון בין אדם לאדם, בחברה בכלל ובין איש לאשה בפרט'.⁸⁶ אך השוויון המוחלט בזכויות ובחובות, שתבעה מן האישה ומן האיש, התבטא כאמור גם באי-נכונותה של עדה מימון להכיר בהבדלים בין המינים בכל מובן שהוא. דוגמה מובהקת לקשיחות עמדתה בסוגיה זו עלתה מדיון שהתנהל במליאת הכנסת בחורף 1952 על חוק עבודת נשים. בדיון זה העלתה חברת הכנסת אסתר וילנסקה מן 'המפלגה הקומוניסטית הישראלית' רשימת תביעות סוציאליות ובהן התביעה לאסור עבודות הפוגעות בבריאות האישה, לשלם לאישה משכורת מלאה ולא רק 75% ממשכורתה בזמן חופשת הלידה, לאפשר לנשים לצאת לחופשה ללא תשלום במשך שנה לאחר לידה, להקים בתי תינוקות ליד מקומות עבודה שעובדות בהם נשים ולהעניש קשות את המפטרם נשים בשל גילן המבוגר.⁸⁷

84 על יחסו של א"ד גורדון לצבא ולצבאיות ראו Einat Ramon, 'Equality and Ambivalence: The Political Repercussions of A.D. Gordon's Maternal Ethics', in: *Nashim*, 5760 (2000), pp. 74-105. על הוויכוח ביישוב בנושא הגדודים העבריים, שעיצב את תפיסת הפועל הצעיר בעניין הצבאיות, ראו יגאל עילם, הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה, הוצאת משרד הביטחון, תל אביב תשל"ג, עמ' 166-169; אהוד לוו, מעבר בנחל יבוק: עוצמה, מוסר וזהות יהודית, הוצאת מאגנס, ירושלים 1998; אניטה שפירא, חרב היונה: הציונות והכוח 1881-1948, עם עובד, תל אביב 1993.

85 עדה מימון, דיון על 'חוק בתי משותפים', ו' באב תשי"ב (28.7.1952), דברי הכנסת, 12, עמ' 2730.

86 שם, כ"א בכסלו תשי"ג (9.12.1952), שם, 13, עמ' 264.

87 אסתר וילנסקה, דיון על 'חוק עבודת נשים', י"א בטבת תשי"ג (29.12.1952), שם, עמ' 363.

במענה לה פתחה חברת הכנסת מימון את נאומה בהסתייגות סוחפת מכל טיעון שיש בו בדל של הגנת-יתר על האישה העובדת. לדידה הגנות יתר שיקפו עמדה הרואה בעבודת האישה 'תעסוקה', קרי: תוספת הכנסה ולא עבודה, לא פרנסה של ממש. 'הגנה כזו היא שלילת זכות האישה על העבודה', טענה.⁸⁸ וכך, תוך כדי פולמוס צדדי עם וילנסקה היכן יש תנאי מחיה טובים יותר לאישה: אם בישראל או במשטר הסובייטי, הביעה עדה מימון את חששה מאבדן מקומות עבודה לנשים בישראל עקב גלי העלייה המביאים עמם תדירות כוח עבודה זול ועלולים ליצור לפרקים מצבי משבר של חוסר בעבודה לנשים. היא הביעה את דאגתה כי אם יהיה עודף כוח אדם ייהפכו הנשים ל'שעיר לעזאזל הראשון' המאבד את מקום העבודה. למרות הכול, נאלצה מימון להסכים בסופו של דבר כי 'אשה עובדת העתידה להיות אִם, יש להגן עליה בעבודה ובחופשה, אבל ללא הגזמת-יתר'.⁸⁹ דבריה בסוגיית זכות האישה להטבות ייחודיות לרגל לידה ואימהות לפעוטות העלו בהכרח את הקושיה: מה היא הגזמת יתר? בסוגיה זו עמדתה של מימון נשארה מעורפלת. בהמשך דבריה רמזה כי 'לא נראה' לה 'שבחקלאות תהיה לאשה חופשת-לידה של שלושה חדשים. אשה בחקלאות, בהתיישבות, אינה יכולה להרשות לעצמה חופשה ארוכה מדי'.⁹⁰ היא הדגישה כי 'אין לנו שום בטחון שהגנת-יתר תרחיב את שערי העבודה לאשה העובדת'.⁹¹ היא פסלה את ההצעות שהעלתה וילנסקה לתמיכה ייחודית באימהות עובדות. 'תארו לכם', אמרה מימון, 'כמה מיליונים יוצאו לשם הגנת-יתר על האישה העובדת בעוד שייגרע מחלקה הצודק במלחמתה על זכותה לעבוד'.⁹²

את השקפת העולם של מימון, המדגישה שוויון מלא בזכויות ובחובות תוך כדי התעלמות מההבדלים בין המינים ותלית קולר האחריות לאפליית האישה בחידלון האישים של הנשים, היא ניסחה גם בנאומה לרגל הדיון לפני הקריאה הראשונה של חוק שיווי זכויות האישה (תשי"א-1951):

אני מנסה להסביר לעצמי כיצד קרה שדוקא בדיני אישות, חליצה ועגינות, עמד החוק בקפאונו. ההסבר שלי הוא פשוט בתכלית. בימים הקדומים היה שלטון גברים לחלוטין, והיו בוודאי יהודים תקיפים שדרשו תיקונים באותם עניינים שגרמו להם קשיים. מה שאין כן בעניינים הנוגעים לאשה. האשה היתה אדישה מדי ולא היה מי שיעורר אותה לתבוע את עלבונה. הפאסיביות של האשה היא שגרמה בדרך כלל למצב זה שאנו נמצאים בו עד היום. ואכן, בהרבה מקרים יש לתלות את האשמה בצווארן של הנשים, שלא ידעו להילחם למען הקל על

88 עדה מימון, שם.

89 שם, עמ' 363-364.

90 שם, עמ' 364.

91 שם.

92 שם, עמ' 363.

שעבודן, סבלן ועלבונן. מדינתנו זקוקה לכוחות יוצרים ופעולותיה של האשה דרושה בכל שטחי החיים.⁹³

מימון התעלמה כאן מדברי עצמה. כפי שנראה להלן העידה מימון על מצבים שבהם חשיבה פטריארכלית או ממסד פטריארכלי השתיקו נשים והן נענשו או צללו לאלמוניות וכן על תופעה של 'פטריארכליות חמקמקה', שפגעה בנשים בלי שהנשים עצמן היו מודעות לה או הודו בה. דוגמה לפרשנות הייחודית שלה, המודעת דווקא להשתקת קול הנשים, הוא קטע נוסף מנאומו על גיוס נשים לצה"ל. בהערת אגב בדיון על חוק שירות הביטחון בספטמבר 1949 שרבבה מימון פירוש מקורי ופמיניסטי לדמויותיהם האגדיות של ר' אליעזר בן הורקנוס ואשתו אמא שלום, תלמידת חכמים שהייתה אחותו של רבן גמליאל הנשיא:

רבתי חברי הכנסת, ישנם איסורים שאבד עליהם כלח ואין להם כל רמז בתורה. אזכיר את אחד האיסורים שהפך אצל יהודים חרדים לחוק ולא יעבור. מעשה שהיה: אשתו של ר' אליעזר בן הורקנוס היתה אשה מלומדת ולא תמיד כנראה היתה בדעה אחת עם בעלה, מה עשה? קם והכריז, שכל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות. במרוצת הדורות ראו בזה החרדים חוק קדוש. ולא זו בלבד: מותר לבת ישראל ללמוד את כל התורות – רק לא תורת ישראל, כי איסורו של ר' אליעזר פורש בעיקר לגבי לימוד הבנות פרק בתורת ישראל.⁹⁴

כאן קרא אחיה של עדה מימון, הרב יהודה לייב מימון, קריאת ביניים: 'מנין את יודעת זאת?'.⁹⁵ אך היא התעלמה והמשיכה למנות את תפארת מעשיה של האישה העבריה בבניין הארץ. התעכבות על משמעות דבריה של עדה מימון בנוגע לקשר שבין אגדות חז"ל על אמא שלום, אשת רבי אליעזר בן הורקנוס, ואמרתו של רבי אליעזר בנוגע להדרת נשים מתלמוד תורה, אמירה שנתלו בה דורות של פוסקי הלכה כהסבר לאי-מתן השכלה תורנית לנשים, מלמדת על מקוריותה המחשבתית ועל מסקנות הגובלות בסקנדל פרשני. על מנת להבין את דברי עדה מימון בנאום זה צריך לקחת אתנחתא מן הדיון הזה ולצלול אל תוך עולמם של חכמי ישראל, שחיו מעט לאחר דור החורבן וסללו את הדרך לעולם ההלכה שלאחר אבדן המקדש בירושלים.

רבי אליעזר בן הורקנוס היה תלמידו המוערך ביותר של רבן יוחנן בן זכאי ובן דורו. הוא גם היה גיסו של רבן גמליאל דיבנה, נכדו של הלל הזקן, שבזמנו היה נשיא אף הוא.⁹⁶

93 הנ"ל, הדיון על 'חוק שיווי זכויות האשה' (לעיל הערה 4), עמ' 2092.

94 הנ"ל, דיון על 'חוק שירות הבטחון' (לעיל הערה 8).

95 שם.

96 על היבטים שונים בדמותו הספרותית-היסטורית של רבי אליעזר בן הורקנוס, ראו אביגדור שנאן, פרקי אבות: פירוש ישראלי חדש, ידיעות אחרונות ובית אביחי, ירושלים תשס"ט, עמ' 64; מנחם בן שלום, חסידות וחסידים בתקופת בית שני ובתקופת המשנה, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2008.

רבן יוחנן בן זכאי העיד על תלמידו רבי אליעזר בן הורקנוס כי 'אם יהיו כל חכמי ישראל ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה – מכריע את כלם' (אבות ב, יב). אמירות ידועות מספרות חז"ל המבטאות יחס מפלה כלפי נשים מיוחסות לרבי אליעזר בן הורקנוס: 'כל המלמד בתו תורה כאילו למדה תפלות' (משנה, סוטה ג, ד); 'ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים' (ירושלמי, סוטה ג, ד); 'אין חכמה לאישה אלא בפלך' (בבלי, יומא סו ע"ב). פרשת יחסיו של אליעזר בן הורקנוס עם אשתו אמא שלום מתוארת בסוף סיפור האגדה מן התלמוד הבבלי על 'תנורו של עכנאי' (בבא מציעא נט). האגדה עוסקת במחירה הכבד של המחלוקת בישראל ובהכרעה הלכתית שהייתה מנוגדת לדעתו של רבי אליעזר בן הורקנוס רק משום שרוב החכמים תמכו בה. רבן גמליאל דיבנה, הנשיא באותה עת, היה אחיה של אמא שלום. הוא תמך בעמדת רוב החכמים בוויכוח לא משום שתמך עקרונית בעמדתם, אלא על מנת 'שלא ירבו מחלוקות בישראל'. משנתקבלה ההחלטה על דחיית עמדתו ההלכתית נידון רבי אליעזר לחרם. האגדה התלמודית לא הסתירה שהצדק האלוהי היה עמו, ושם מתוארת במוחשיות הטרגדיה האנושית-אישית של רבי אליעזר ש'זלגו עיניו דמעות'. ניגוד האינטרסים בין שני הגיסים: ר' אליעזר, שעמו הצדק האלוהי, ורבן גמליאל, בעל הסמכות הרבנית הגבוהה שתמך ברוב החכמים על מנת למנוע מחלוקות בישראל, העמיד בתווך את אמא שלום, אחותו של רבן גמליאל ואשתו של רבי אליעזר. הגמרא מספרת כי היא לא אפשרה לבעלה ליפול על פניו בעת התפילה כי חששה שאם ישטח את תפילתו האישית לפני הקב"ה ימות אחיה, האחראי להיבדלות החברים-החכמים מרבי אליעזר. יום אחד הוסחה דעתה כשנתנה פת לעני שעמד בפתח הבית, ורבי אליעזר נפל על פניו בעת תפילתו. אז ידעה שאחיה, רבן גמליאל, מת. 'קום קטלית (הרגת) לאחי', אמרה לבעלה. הסיפור אינו מתאר משבר או מתח בינה ובין אישה רבי אליעזר, אלא רק ניסיון שלה למנוע את התמוטטות המערכת המשפחתית בעקבות האלימות הפנימית שהייתה בקרב קהילת תלמידי החכמים בדורה. ניסיון שלא צלח.⁹⁷ לו רצתה מימון להביא דוגמה למתח בין תלמיד חכמים ובין תלמידת חכמים הנשואים זה לזה היה ראוי שתביא לראיה את ההתנצחות התלמודית בין רב נחמן לילתא אשתו, שחיו בדור השלישי של האמוראים חכמי בבל (ברכות נא ע"ב). ואולם שלא כילתא – אשת ר' נחמן, שהמקורות התלמודיים המתארים אותה (בבלי, חולין, קט ע"ב; שבת נד ע"ב; ברכות נא ע"ב; ביצה כב ע"ב; ביצה כה ע"ב; גיטין ס"ז ע"ב) קושרים את אמירתה ההלכתית בפולמוס עם אישה או עם עמיתיו – דמותה של אמא שלום מצטיירת כאישה מלומדת, שוחרת שלום המסכמת את ההשתלשלות העגומה של הדברים בהעברת מורשת תורנית שקיבלה בבית אביה, 'כך מקובלני מבית אבי אבא: כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה [פגיעה בדיבור וגרימת צער]'.

עמ' 214-233. על תנורו של עכנאי ראו יצחק ברנד, 'אגדה בלב פולמוס', תרביץ, עה, ג-ד (תשס"ו),

עמ' 437-466.

97 יאיר שליין, 'תנורו של עכנאי כסוג של טרגדיה', מועד, יח (תשס"ח), עמ' 70-80.

קשה להאמין שמימון, שכפי שניכר מן הנאומים שלה הייתה בקיאה בחלקים מן התורה שבעל פה, לא הייתה מודעת לפשט הסיפור הזה ולדמות המסוימת – שוחרת השלום – של אמא שלום שמצייר המספר התלמודי. על פי פשט הסיפור אין עימות על רקע מגדרי בין אמא שלום לרבי אליעזר. העימות ביניהם הוא על רקע שאלת ה'אונאה', אך אין הדבר קשור ליכולתה או לאי-יכולתה של אמא שלום ללמוד או לעשות דבר מה משום היותה אישה, כפי שמשמע מן הסיפורים על רב נחמן וילתא אשתו. ואולם מימון כן הייתה מעוניינת להתעמת עם חברי הכנסת האורתודוקסים בעניין הדרת הנשים מעולם התורה, מוסכמה שיש לשער כי פגעה בה עוד משחר נעוריה. פרשנותה הייחודית לצירוף המקרים התמוה, שרבי אליעזר הוא החכם המעדיף שדברי תורה יישרפו ולא יימסרו לנשים, בשעה שלפי המסופר אשתו הייתה תלמידת חכמים, היא פרשנות מרתקת, לא משכנעת לחלוטין, אך יצירתית בהחלט. מכל מקום, מנקודת מבטה של מימון, דברי רבי אליעזר מעידים בבירור שנשים הודרו מן התורה ומן ההלכה שלא באשמתן, אלא בשל העקרונות המפלים אותן. דוגמה זו מבטאת מידה של אי-עקביות קלה בהשקפת עולמה.

היתרון הרעיוני של הטלת האחריות לאפליית הנשים על הנשים עצמן היה התחושה ששינוי המצב הוא בידיהן. על ידי העלאת מודעות הנשים למצבן ודרבונן למחות נגדו אפשר, כפי שהוכיחה דרכה האישית של מימון בהעצמת נשים, להתגבר על האפליה המרובה. ואולם יש לציין שאפליה זו נראתה בעיניה שולית לעיקר היהדות, לחזון של המסורת היהודית. בשעה שמימון קידמה ללא סייג תפיסה פמיניסטית קשיחה של שוויון מלא של זכויות וחובות, עד כדי התעלמות כמעט מוחלטת מהבדלים ביולוגיים, היא הייתה סמוכה ובטוחה שהשקפה זו נובעת ישירות מתורת ישראל. על כן לא אחת ציטטה כסימוכין להשקפתה את הפסוקים על בריאת האדם מבראשית פרק א: 'והרי כה נאמר בתורה: "ויברא אלוהים את האדם בצלמו... זכר ונקבה ברא אותם [...]" אחרי שני הפסוקים האלה אין כל תוספת המקנה זכויות לאיש יותר מאשר לאשה'.⁹⁸ הבנה משלימה זו של העבר והעתיד של הדמוקרטיה, הפמיניזם, הציונות ותורת ישראל ממחישה אפוא את הייחוד ואת המקוריות של עמדתה הרעיונית של מימון.

פמיניזם הלכתי: שוויון בנישואין במדינת ישראל, כדת משה וישראל

גישתה הרעיונית המשלימה של מימון, הרואה בתורת ישראל, בדמוקרטיה ובציונות יריעה רעיונית אחת, בלטה בעיקר בסוגיית הנישואין במדינת ישראל. היא תמכה בנחרצות בהחלת ההלכה היהודית בתחום דיני הנישואין והגירושין על כל עם ישראל היושב בציון, אך בה בעת צידדה בשוויון בתוך ההלכה ברוח הפסוק המתאר את

98 עדה מימון, הדין על 'חוק שיווי זכויות האשה' (לעיל הערה 4), עמ' 2092.

הבריאה המשותפת של האיש והאישה בספר בראשית. חברי כנסת וחברות כנסת ממפלגות אחרות, בעיקר ממפ"ם או ממק"י, שלחמו עמה נגד המונופול של בתי הדין האורתודוקסיים בדיון על חוק הדיינים (תשט"ו-1955) ובדיונים על חוקים אחרים שעיגנו את מעמדם הרשמי של הנישואין הדתיים בישראל, היו שמחים שנישואין אזרחיים יונהגו בחוק, אך מימון מעולם לא צידדה בנישואין אזרחיים ואף גיבתה עמדה זו בנימוקים פמיניסטיים. היא סברה שחוקים אזרחיים אינם מפלים נשים פחות מחקיקה דתית. אם עקרון שוויון האיש והאישה כבר גלום בתורת ישראל אין סתירה א-פריוורית בין נישואין דתיים לשוויון מלא בין גברים לנשים.

כרבים משותפיה לדרך הציונית היא ראתה בנישואין דתיים ערובה לאחדות עם ישראל ומכל מקום לא סברה שהדין האזרחי נאור מן הדין הדתי. וכך ניסחה זאת: 'אין אני באה להתנגד למשרד הרבנות או לבתי דין רבניים. אין לי כלל בטחון שבית דין חילוני יהיה צודק יותר. לדעתי, אין זה תלוי בכך אם המוסד הוא חילוני או דתי, השאלה היא אם הוא מורכב משופטים ודיינים המתאימים לתפקידם'.⁹⁹ מכתיבתה על נישואין וגירושין בישראל משתמע כי הייתה במצדדים בעמדה ש'נישואין וגירושין לפי תורת ישראל הם בין העיקרים המאחדים את העם והשומרים על אחדותו', אך הדגישה כי 'אל נעלים עין מעובדת אמת מכריעה והיא: תביעותנו הצודקות ישאו פרי, אם תנועת הפועלים והחלק המתקדם בישוב ישאו אתנו בעול המשימה והתביעה לחיסול הקיפוחים בדיני אישות לכל גילוייהם'.¹⁰⁰ בשל האמון הרב שתלתה במקורות ההלכתיים העמידה את התביעה לשוויון בין נשים לגברים לפני הכול, לפני תנועת הפועלים, שלרוב הייתה אדישה לנושא, ולפני הממסד הדתי-אורתודוקסי בישראל.

את תופעת האפליה במסגרת הנישואין הדתיים ראתה מימון לא כצו נצחי-דתי, אלא בהקשר היסטורי. וכך הסבירה את ההיתר לנישואי הקטינות בהלכה: 'הדת לא צייתה על נישואים בגיל רך; היא קיבלה אותם כעובדה מציאותית, כמו שקיבלה את העבדות כעובדה. הדת לא ציוותה על קנייתם ומכירתם של עבדים, אבל כשהיתה מציאות של עבדות, חוקקה חוקים מתאימים למציאות הזאת, וכשפסלו את המציאות הזאת, נתבטלו גם החוקים האלה'.¹⁰¹ נישואי קטינות נראו בעיניה כעבדות, לא פחות, אך היא ראתה בהכללתם בהלכה היהודית ביטוי של הסתגלות הדת היהודית למציאות תרבותית שבה היה הדבר נוהג. כך גם הסבירה את ההיגיון העומד מאחורי מנהג החליצה המעוגן בהלכה, ואת מרבית נאומה לרגל הקריאה הראשונה של חוק שיווי זכויות האישה הקדישה לשאלות החליצה והעגינות, שהן מוקד האפליה נגד האישה היהודייה.

99 עדה מימון, נאום בכנסת בדיון על 'חוק בתי דין רבניים', תשי"ב-1952, קריאה ראשונה, ארכיון העבודה והחלוץ, חטיבה 104-83, IV, תיק 47.

100 מימון, חמישים שנות (לעיל הערה 20), עמ' 223-224.

101 הנ"ל, דיון על 'תיקון פקודת החוק הפלילי', י"ב בשבט תש"י (30.1.1950), דברי הכנסת, 4, עמ' 666.

אין אצלי שמץ של ספק שמקורה של חליצה בא מתוך יחס הומניטרי עמוק לאשה. הרי בימים שלפני מתן-תורה ואחר כך היתה האשה בבחינת עבד בבית הוריה, ואחרי כן בבית בעלה, שקנה אותה מהוריה בתרי זוזי. עם מות הבעל בלי שנשארו ילדים, נשארה האשה ללא תומך וללא משען בחיים. כדי לתקן את הליקויים הללו המציאו הקדמונים את הייבום. אחיו של המת היה לוקח לביתו את גיסתו אפילו בלי טכס של נישואין, היה מקבל גם את נחלת אחיו, והבנים שנולדו מייבום זה היו נקראים על שם האח המת והיו היורשים החוקיים של נחלת המת. היה במעשה זה רצון לתקן את הליקוי החמרי והרוחני עם מותו של אדם ערירי ולהגן על האלמנה שנשארה בחוסר כל; וכן רצו שלא תיעזב יחידת משק בישראל.

ואולם החיים בהתפתחותם דרשו את שלהם. האשה אינה עוד אובייקט שמחליטים עליה בלי לשמוע את דעתה. ואכן, ידוע שרבנים בכל דור ודור מצפונם לא היה שקט ביחס לענייני חליצה ועגינות הכובל את האשה ללא רחמים. היו רבנים שחיפשו דרך כיצד לעקוף את החוק בעניין זה ולהגן על מצבה של האשה. היו שהציעו שהנישואין ייחשבו, מלכתחילה, כעל תנאי, כדי שבמקרה שמת הבעל ערירי תוכל האשה להיות חופשית להינשא לאחר, אם תרצה בכך. היו שהציעו לרשום בכתובה, שבמקרה מות הבעל וכו' פטורה האשה מחליצה. ואולם קרה לא פעם, שרב אחד התיר והשני אסר, וחוזר חלילה, והאשה נשארה כבולה לחליצה ועגינות.¹⁰²

בנאומה זה מ-1951 פרשה מימון בצורה תמציתית את ההיסטוריה של דיני האישות בעם ישראל למן החוק המקראי ולאורך גלגוליו בהלכה. היא גם הציעה פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות. פתרונות הנסמכים על תקדימים הלכתיים ברורים וידועים ללומדי תלמוד והלכה.¹⁰³ לסקירה זו קדם אזכור של תקדימים אחרים המעידים על גמישות ההלכה לאורך הדורות והתאמתה את עצמה לתנאי החיים. לקראת סוף הנאום צעק לה חבר הכנסת אליהו משה גנחובסקי מן החזית הדתית המאוחדת: 'נאום אנטישמי ממדרגה ראשונה', ואילו הרב שאג, גם הוא מאותה מפלגה, שעמו התנצחה לא פעם ולא פעמיים, סנט בה באותה אמרה מפורסמת מן התלמוד שנגדה התקוממה לאורך חייה: 'כל המלמד בתו תורה'.¹⁰⁴ איש מהם לא השתלח בדרך זו בחברי מפ"ם, או במאיר וילנר מן המפלגה

102 הנ"ל, דיון על 'חוק שיווי זכויות האשה' (לעיל הערה 4), עמ' 2092.

103 לספר בן זמננו המרחיב בעניין זה ופורש את שורת הפתרונות שכתבו שתי נשים מוסמכות לרבנות מסורתית (קונסרבטיבית) וחוקרות הלכה, ראו מוניק זיסקינד גולדברג, דיאנה וילה, דוד גולינקין, שמואל לואיס ומשה בנוביץ (עורכים), זעקת דלות: פתרונות הלכתיים לבעיית העגונות בימינו, מכון שכטר למדעי היהדות, ירושלים 2006.

104 עדה מימון, דיון על 'חוק שיווי זכויות האשה' (לעיל הערה 4), עמ' 2093.

הקומוניסטית הישראלית, שייחלו להנהגת נישואין אזרחיים לצורך הנהגת שוויון בין איש לאישה התואמת את השקפת עולמם האוניברסליסטית-חילונית. הווייתה של אישה, המצטטת ממקורות ישראל ומחויבת באורחות חייה האישיים להלכה היהודית, עוררה בחברי הכנסת האורתודוקסים צורך תדיר לקרוא קריאות ביניים זועמות. אך יש לומר שאף היא, מימון, לא טמנה את ידה בצלחת, שהרי את סקירתה ההיסטורית תיבלה בקורטוב של ציניות בתארה את מעשה הנישואין היהודיים בימי קדם באמצעות דימויים המושאלים מן השיר החותם את ההגדה של פסח 'חד גדיא'. מדימוי זה השתמע כי כשם שהגדי שקנה האב נקנה בשני זווים, כך קנה הבעל את אשתו בשני זווים. מהערתה בראשית דבריה, כשתיארה את טקס החליצה, נשמעה יותר מנימה של לצון. וכך אמרה: 'ארשה לעצמי לומר, שאם יש איזו הצדקה שהיא בכל הפרוצדורה הזאת, הרי זוהי היריקה בפני הגואל. מובן שיש רבים המקילים בפרוצדורה ויש מחמירים; הכל תלוי ברבנים שבאותו המקום'.¹⁰⁵ האירוניה היא שלמרות ההתגרות הגלויה והבוטה גדושת ההומור באנשי הממסד של מפלגתו של אחיה סיומו של הנאום היה גם עדות לשמרנות ההלכתית ולנאמנותה למורשת ישראל, אך ספק אם מישוה בכנסת הבחין בכך. אפילו בעניין העגינות, שכאב לה עד מאוד ושהיא ראתה בו כבלים על חיי האישה העבריינה, ביקשה מימון רק למתן את הדין הקיים ולא לבטלו לחלוטין. ברוח ההתפתחות ההיסטורית של ההלכה ששטחה לפני הכנסת, היא הציעה דרך לפטור אישה מעגינותה לאחר שנים מספר אם יתברר שאכן עגונה היא, ללמדנו שמוסד הנישואין המסורתי בעם ישראל היה יקר ללבה והצעותיה לפתרון אפליית הנשים נשארו במסגרת ההלכה ולא חרגו ממנה. וזו הייתה הצעתה בעניין העגונות:

יש לקבוע כמה שנים על האשה לחכות לבעלה שעזב אותה, בלי שתדע את מקומו. יוחלט: שנתיים, שלוש שנים, ארבע שנים, ואולם אין להניח לאשה שתחכה ללא קץ. בשנים קדמוניות כשהדרכים היו משובשות ואנשים עשו דרכם על גמלים וחמורים – קשה היה להגיע למקומות ולחקור היכן נעלם הבעל. ואולם הרי תסכימו שלא כן הדבר בימינו, כשיש אווירונים הטסים על ימים ויבשות, ובמשך שעות מגיעים למרחקים שלא שיערו ולא חזו מראש [...] על הרבנות להכיר בהתפתחות החיים ולא לראות את החוק בצורה מאובנת. הרוצה לשמור על המאור שביהדות – צריך לתקן תיקונים בחוק.¹⁰⁶

על מנת לאפשר את השינויים הללו פעלה מימון ללא לאות לאייש בנשים את המוסדות השונים של הממסד הדתי בישראל (מועצות דתיות ובתי דין רבניים), ושנים לפני שחל מהפך בעניין זה תבעה שגם נשים ייבחרו למועצות הדתיות.¹⁰⁷ משום שההלכה היהודית

105 שם, עמ' 2092.

106 שם, עמ' 2093.

107 על פתרונה של בעיה זו בשנות השמונים בפסיקת בג"ץ ראו מנחם אלון, מעמד האישה: משפט

העתיקה מפלה נשים יש לספק להן סעד בתוך המסגרת הדתית, כלומר בתוך המועצה הדתית:

אם הנוהג הוא כיום, שהמועצה נבחרת מ-50% חילוניים ומ-50% דתיים, לא אתנגד שנשים תהיינה נבחרות בין החלק החילוני ובלבד שתיבחרנה [...] כידוע נבחרת המועצה הדתית בבית-הכנסת, והרי בבית-הכנסת ישנה עזרת נשים. רבותי, העניין הרבה יותר רציני מכפי שנראה למי שהוא בבית הזה. אם בא-כוח הספרדים חש שמן ההכרח שיהיה מדריך רוחני לעדה זו והתימנים רוצים מדריך לפי רוחם הם, אצדק אם אתבע שבעניני אישות, הנוגעים ופוגעים בענייני נשים – תהיינה נשים אשר תייצגנה ותגנה על ענייני האשה שהם חיוניים מאד. תיבחרנה הנשים למועצה בתוך עזרת הנשים. כאשר אני באה בהזדמנות זו או אחרת, כמו בשעה שדנו בבתי הדין הדתיים וביקשתי שתהיינה גם שופטות בבתי-דין אלה נראתה תביעתי מוזרה עד שדחו אותה: ואני שואלת: מי מגן על האשה בבתי-דין אלה? והרי ידוע שנמצאות בארץ שכבות המפגרות בהתפתחותן, ובאלה מנוצלת האשה בבית, בהתאם לרוח השכבה או העדה – אין מי שיגן עליה, על זכויותיה, בבתי הדין הדתיים. יש לקבוע פעם ולתמיד שלא תיתכן מועצה דתית, המטפלת בעיקר בעניני אישות, מבלי שתהיה בה נציגת נשים, שתדע ותוכל להגן על תקנותיה של האשה. הרי בתביעה זו יש צדק אלמנטארי, וכל חברי הבית צריכים להיות מאוחדים ולתמוך בה.¹⁰⁸

פרשנותה המלומדת והיצירתית למקורות ישראל שיקפה גם בעניין זה את עמדתה שאין 'לעשות חלוקה בין חילוניים ובין דתיים. וכי עלינו לראות בכל יהודי שהוא נאמן על יהדותו'.¹⁰⁹

נשים דיינות בבתי דין רבניים

אין ספק כי מימון הקדימה את דורה באופן חסר תקדים בתביעתה שנשים ישמשו נציגות ציבור במועצות דתיות, ועוד יותר מזה בדרישה שנשים יתמנו לדיינות בבתי הדין הרבניים. בנאומיה קבעה כי 'אשה יכולה גם לפסוק דין, אם היא מוכשרת לכך. אין היא פסולה באשר היא אשה', ודברים אלה נאמרו לתדהמת חבריה לבית מימין ומשמאל.¹¹⁰

ושיפוט, מסורת ותמורה ערכיה של מדינה יהודית ודמוקרטית, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2005, עמ' 51-52.

108 עדה מימון, הדיון על 'חוק תקציבי השירותים הדתיים היהודיים (תיקון)', כ"ד בשבט תשי"ג (9.2.1953), דברי הכנסת, 8, עמ' 668.

109 שם.

110 וראו גם הנ"ל, 'חוק הדיינים', פרוטוקול של ועדת החוקה, חוק ומשפט, 9.2.1955, עמ' 4, ארכיון הכנסת.

את הרעיון המהפכני למנות דיינות לבתי הדין הרבניים העלתה לראשונה בוועדת החוקה, חוק ומשפט ב-4 ביוני 1952: 'אני מציעה לצרף לרשויות הדיינים שתי שופטות. לא הייתי מציעה את התוספת הזאת לו היה החוק מוגבל בזמן. אני רואה זאת כמלחמה על הגנת האשה, כי אין מי שיגן עליה בבתי דין אלה'.¹¹¹ בנאום שהכנינה לקראת הדיון שבו העלתה הצעה זו, במסגרת חוק בתי דין רבניים, נימקה את בקשתה על יסוד תקדימים מן התנ"ך והתלמוד, דבורה הנביאה, ברוריה בתו של ר' חנינא בן תרדיון ואשת ר' מאיר, שעל פי מסורת תלמודית אחת בתלמוד הבבלי (פסחים סב ע"א) שנתה 300 הלכות ביום אחד. וכך אמרה מימון: 'אשה שופטת אינה חסרת תקדים בדברי ימי ישראל. ידועות לנו עובדות כאלה, נזכר כי במשך ארבעים שנה היתה דבורה הנביאה שופטת בישראל. בתלמוד ישנן שלש מאות הלכות מפי אשה למדנית ונכבדה מאד, המשמשות הוראות בהרבה מאד ענינים'.¹¹²

בדרך כלל ניסה חבר כנסת כלשהו לעקוף את האתגר שהציבה. הפעם היה זה משה אונא מהקיבוץ הדתי, מהחזית הדתית המאוחדת, שהתחמק מן הבעיה ואמר כי 'אינני חושב שאפשר להביא זאת להצבעה, מפני שחוק זה נוגע לאישור דיינים המכהנים ולא למינוי דיינים חדשים'.¹¹³ אך היא התעקשה: 'אני מוכנה לתקן את הצעת: אני מציעה לצרף שתי שופטות בוועדה מייעצת'.¹¹⁴ מובן שההצעה נדחתה על הסף. מימון לא ויתרה, ומשעלתה הצעת חוק הדיינים לדיון שלוש שנים אחר כך, ב-1955, בדיון המקדים בוועדת חוקה, חוק ומשפט הסבירה כי: 'אינני מציעה שאשה תהיה דיינת. קודם-כל מפני שאין לי כיום מועמדות לכך. לכן אני מציעה שתהיה לנשים דעה מייעצת'.¹¹⁵

היות שלא היו נשים כשירות לדיינות בדורה וגם כמובן משום שמתוקף המהפכנות שבה נדחתה הצעתה על הסף, היא שבה ב-9 בפברואר 1955 וביקשה הפעם רק יועצת 'הבקיאה בעבודה סוציאלית או במשפט [...] שתשתתף בדיוני בית הדין ובהתייעצויותיו'.¹¹⁶ מעניין שהפעם העז חבר הכנסת עזרא איכילוב, ממפלגת 'הציונים הכלליים', אף הוא חבר בוועדה, לומר: 'אינני מתנגד להצעת חברת הכנסת מימון, אבל אינני יודע איך נוכל להגשימה בדורנו'.¹¹⁷ הוא היה מהיחידים שראו את החזון הגדול מרחיק הלכת שבהצעתה הפמיניסטית, שאמנם לא הייתה מנוכרת לדת ולתרבות היהודית, אך היה בה כדי להסיר את כבלי סכנת העגינות מחיי נשים יהודיות ואת סכנת

111 הנ"ל, הכנסת השנייה, 'חוק בתי הדין הרבניים', 4.6.1952, כרך 1, עמ' 4.

112 הנ"ל, דיון על 'חוק בתי דין רבניים', קריאה ראשונה, כ"ו באייר תשי"ב (21.5.1952), דברי הכנסת, 34, עמ' 2094; ארכיון העבודה והחלוץ, חטיבה 4-104-83, תיק 47.

113 שם.

114 שם.

115 מימון, 'חוק הדיינים' (לעיל הערה 110).

116 שם, עמ' 3.

117 שם.

הניכור מהדת. שוב נדחה העניין. לכאורה הראה סגן שר הדתות זרח ורהפטיג, היוזם והמעצב של החקיקה המעגנת את מעמדו של הממסד האורתודוקסי במדינת ישראל, מידה של הבנה לדרישה למנות דיינות: 'חברת הכנסת מימון, עם כל כוונותיה הטובות, מציעה להרוס את בית הדין ואת אי-תלותו. אני עוד יכול להבין את משאלתה שבבתי-דין אלה תהיה דיינת. אבל לבוא במקום זאת עם פליאטיב אשר יכול להרוס את כל אי-תלותו של בית הדין!' ¹¹⁸ כלומר לשיטתו התביעה למינוי דיינות הייתה מובנת, ואילו התביעה שבדין תשתתף גם מי שאינה בקיאה בתחום ההלכה (עובדת סוציאלית או יועצת) היא זו שהייתה בעייתית בעיניו, משום שיש בה הכפפת בית הדין הרבני לגורם חיצוני.

אך במליאה כבר נשמע טון של זלזול בנוגע להצעה למנות דיינת. תחת הצעתה של מימון למנות דיינת או שופטת או לכל הפחות עובדת סוציאלית, הוא קבע כי: 'על דעת הרבנים הראשיים ועל דעת בית הדין, הרי בבתי-הדין הגדולים בארץ תועסק אשה כאחת המזכירות כדי שתוכל לתת לכל אשה הדרכה, עצה, וסעד במשפט, בלי שתשתתף בישיבות בית הדין. אבל היא תוכל להכין ולהדריך את האשה' ובצינויות הוסיף: 'אני מקווה שזה יספק את חברת-הכנסת מימון'. ¹¹⁹ והיא ענתה בחלחלה: 'לא, חס וחלילה'. ¹²⁰ וכך, בשעה שהדיינת המיוחלת ברוח האווירה בכנסת הפכה מזכירה, נדחתה במחי יד אפילו הצעת הפשרה של מימון למנות לבתי הדין הרבניים יועצות שהן עובדות סוציאליות בהכשרתן. הטיעונים שהעלתה, כי דרושה אישה שתשב בהרכב של בית הדין ותאזין לעמדת הנשים בעמדתן מול הרכב גברי בשעה שהוא דן בדיני אישות והנשים המתייצבות מולו פגיעות וחסרות ביטחון עצמי ומתוך כך נאלמות, נדחו על הסף. פה ושם המשיכו כמה חברי כנסת לשלם מס שפתיים לחשיבות רעיון השוויון בבתי הדין הרבניים. בסיכומו של דבר, הרעיונות השוויוניים, שנועדו להצמיד את העם ואת ההלכה למימוש חזון הבריאה השוויונית של האדם בתורה (איש ואישה יחד), כדי שיתממש בחוקת האישות של מדינת ישראל, נותרו בין דפי הפרוטוקולים המאובקים של ועדת החוקה, חוק ומשפט שבארכיון הכנסת. ¹²¹

שלשלת של גיבורות יהודיות ותלמידות חכמים: נשים מן התנ"ך והאגדה התלמודית בכנסת

לקראת סיום הדברים ראוי להבליט את דמויות הנשים מן המקרא ומספרות חז"ל שמימון הזכירה וציטטה. ¹²² בנאומיה יצרה תודעה של רצף היסטורי יהודי-נשי. את נאומה בעת

118 זרח ורהפטיג, דת ומדינה בחקיקה: לקט חיקוקים ופסיקה, משרד הדתות, ירושלים תשל"ד.

119 הנ"ל, דיון על 'חוק הדיינים', כ"ד באייר תשט"ו (16.5.1955), דברי הכנסת, 18, עמ' 1625.

120 מימון, שם.

121 שם.

122 על ההסתמכות על נשים מן התנ"ך בפעילות למען נשים בתנועה הציונית, ראו מרגלית שילה,

הדיון על הצעת חוק לרשום דירת זוג נשוי על שם האיש והאישה גם יחד סיימה מימון בהשוואה הבאה: 'כזכור, פעם אחת קרה המקרה בהיסטוריה העברית שהחכם במלכי פרס גזר גזירה: "להיות כל איש שורר בביתו" – פעם ולא יותר. אני מקווה שחברי-הכנסת לא ירצו להזדהות עם האידיאולוגיה של המלך אחשוורוש'.¹²³

דבריה אלה ביטאו בבירור את ביקורתה על תפיסת העולם ההייררכית הפטריארכלית של מגילת אסתר המתמצית בדברי אחשוורוש וניכרת במגמה לחוקק חוקים שאינם מעניקים הגנה חומרית לאישה. בדבריה גם רמזה כי הפטריארכליות אינה ביטוי של תורת ישראל, אלא של עולמו של מלך זר וטיפש, המלך אחשוורוש, הספוג בערכי עבודה זרה, שהם יסוד האפליה הבוטה כלפי האישה. לאחר דברים אלה, ושוב עם קורטוב של חיוך מובלע, פנתה מעל דוכן הנואמים לחברי הכנסת של 'אגודת ישראל' וביקשה מהם לתמוך בתיקון לחוק משום שאין בו פגיעה בבתי-הדין הרבניים ומשום שעניינו הוא רק 'זכות שווה בבעלות על הרכוש – לאיש ולאשה במשפחה'. כעבור כמה חודשים, כששבו לדון בחקיקה, הדגישה מימון את חשיבות התיקון לחוק וציטטה סטיסטיקה שעל פיה רבות מן הגרושות במדינת ישראל נשארות ללא דירה כי 'הנכסים נרשמים על שם הבעל כרכוש'.¹²⁴ בדבריה תיארה את התנגדותן הנחרצת של החברות המשכנות לשינוי השוויוני:

תביעה צודקת זו, שהשמעתי אותה לפני כמה חדשים, זעזעה משום מה את אמות הסיפים. חברות שיכון מימין ומשמאל הריצו תזכירים בהם טוענים, שהצעתי, לרשום את הדירה על שני השמות, עלולה ממש לחבל במדינה, ולכן הזהירו: בנות צלופחד עליך הכנסת! המתנגדים ניסו להוכיח בתזכירים שהוגשו לוועדת החוקה, חוק ומשפט, שאם תירשם הדירה גם על שם האשה, עלול זה להזיק לילדים במקרה שחם וחלילה ראש המשפחה שהוא מקובל לכוז, נפטר. ואני שואלת, האם כניסת אם חורגת למשפחה אינה נעשית ביתר קלות מאשר כניסת אב חורג? והיש דבר העומד למעלה מדאגת האם לילדים? [...] האם אני באה בהצעתי להפר שלום-בית? אין שלום שלם כשאינן שוויון בין אדם לאדם, בחברה בכלל ובין איש לאשה בפרט.¹²⁵

בנות צלפחד – מחלה, נעה, חגלה, מלכה ותרצה – עמדו כזכור לפני משה, אלעזר הכהן, נשיאי ישראל וכל העדה בתום ההליכה במדבר ותבעו 'אבינו מת במדבר [...] ובנים לא היו לו [...] תנה לנו אֶחָזָה בתוך אחי אבינו' (במדבר כו א-ד). האירוניה בהשוואת נשות מדינת ישראל לבנות צלפחד ברורה. שלא כמו בבתים משותפים, המונפקים על ידי

¹²³ 'המאבק לזכות הבחירה כאספקלריה לתפיסת האשה ביישוב (1918-1926)', מסכת: כתב עת למחקר,

יצירה והגות יהודית, ד (תשס"ו), עמ' 49-62.

¹²⁴ מימון, דיון על 'חוק בתים משותפים' (לעיל הערה 85).

¹²⁵ הנ"ל, דיון על 'חוק בתים משותפים' (לעיל הערה 86).

שם. ¹²⁵

החברות המשכנות במדינת ישראל, פסק האל את פסיקתו וקבע: 'אתן להם אחזת נחלה בתוך אחי אביהם והעברת את נחלת אביהן להן' (שם, כז א-ח). יצא שהחוק המקראי, או לפחות המגמה הרעיונית שלו, המרחיבה את זכויות הקניין של נשים, העצים את הנשים יותר מן החוק הישראלי המודרני שפיגר אחר השינויים המתבקשים ביחסי רכוש בין איש לאישה הנשואים זה לזה בזמנה של מימון. מן הטעם הזה בדיוק תיארה מימון את הצעת התיקון לחוק כ'מעשה בנות צלפחד'. מקרה זה מדגים כיצד למרבה הפלא גם תגובותיהם של חברי הכנסת החילונים להצעותיה לא היו אזהדות יותר בהכרח. הגם שישראל בר יהודה וחנן רובין, חברי הכנסת של מפ"ם, הביעו מידה מסוימת של הבנה כלפיה וכלפי צעדיה הפרלמנטריים, הייתה תמיכתם בה מסויגת למדי. למשל, בר יהודה תמך בהצעתה לצרף עובדת סוציאלית לבית הדין הרבני, אך הצהיר בעת הדיון כי הוא לא רואה בתוספת זו תוספת חשובה.¹²⁶ בדיון שבו הציגה מימון את התיקון שלה לחוק בתים משותפים דיווחה כי במהלך ניסוח הצעת התיקון קרה לדעתה 'דבר מוזר מאד': 'בשעת הדיון בוועדת החוקה, חוק ומשפט, מצאו כל חברי הוועדה שתביעתי צודקת מבחינה עקרונית וכלכלית כאחד – וכאשר באו להצבעה – הצביעו כולם נגדי. מה זה מוכיח? התנגדו כנראה רק מטעמים פסיכולוגיים – ומבחינה פסיכולוגית הצביעו נגד הצעתי [...] כיצד אפשר להתנגד לתביעה צודקת זו? שימו לב – החוק נקרא: חוק בתים משותפים. הוא משותף לכל חברי הבית – אבל אין אשתו של חוכר הדירה שותפת כחוק לדירה'.¹²⁷

ואכן הרתיעה מטעמים פסיכולוגיים (או פוליטיים או כלכליים) מיישום עקרון שוויון הזכויות בשאלת חלוקת הרכוש עלתה גם עלתה בדברי המגיבים לנאומה. שר המשפטים דאז חיים כהן פסל למשל את הצעתה במשפט הציני הבא: 'באה חברת הכנסת פישמן מימון ורוצה לכפות על בעל הדירה שותפות עם אשתו – בין אם הוא רוצה בכך ובין אם לא. אנו סבורים שלא זה המקום ולא זו ההזדמנות לכפות שותפות זו על בעל דירה באשר הוא בעל דירה ולא באשר הוא בעל אשה'.¹²⁸ חברי כנסת אחרים ממפלגות הפועלים, שצידדו ברמת ההצהרה בשוויון בין האישה לאישה, התפתלו: 'לא על ידי הכנסת סעיף אגב דיון בחוק הדין בסוגיה שנקראת בתים משותפים, אפשר להסדיר את בעיית היחסים הכלכליים בין שני בני הזוג', אמר רובין ממפ"ם בשם ועדת החוקה, חוק ומשפט. ואילו אהרן ציזלינג, חבר מפ"ם גם הוא, טען כי 'אמנם נכון הדבר, ואני מאמין להודעה שרוב חברי הכנסת רוצים ביצירת מעמד של שוויון לאיש ולאשה במשפחה, ואמנם צדק יושב-ראש הוועדה בשעה שטען, שיסוד השוויון בין האישה והאשה אינו נפתר, בכללו או בעיקרו, על ידי תיקונים בחוק זה או אחר'.¹²⁹ וכך, בגלל הסתייגויותיהם של עמיתיה למפלגות הפועלים, חזר התיקון לוועדה לבירור מחדש. משעלה שוב בדצמבר, במהלך

126 'ישראל בר יהודה, דיון על 'חוק הדיינים' (לעיל הערה 119), עמ' 1626.

127 עדה מימון, דיון על 'חוק בתים משותפים' (לעיל הערה 86), עמ' 2729.

128 חיים כהן, שם, עמ' 2730.

129 חברי הכנסת חנן רובין ואהרן ציזלינג, שם, עמ' 2730-2731.

אותם חודשי המתנה והבשלה מחודשת של הניסוח לתיקון לחוק, ניתנה כאמור הזדמנות לחברות השיכון לא להעבירו בתואנה שרישום הדירה על שם האם והאב עשוי לאיים על זכויות הרכוש של הילדים בדירה לאחר פטירת האב. השר כהן הצדיק התנגדותו לתיקון בטענה שיש להסדיר את יחסי הרכוש בין בעל לאישה בחוק נפרד. עבור התיקון של מימון לחוק הצביעו 16, נגדו – 22 ו-4 מחברי הבית נמנעו. מימון לא שכחה את המפלה הזו ובקריאת ביניים, כשלוש שנים לאחר מכן, סנטה בחבר הכנסת רובין שדיבר גבוהה-גבוהה בענייני שוויון האישה וקראה: 'כאשר הצעתי חתימה של האישה והאישה בעניין בית משותף אתה התנגדת'.¹³⁰

עוד פרשנות סמויה ומעניינת לסוגיה מוסרית-משפטית הנובעת אף היא מקריאה המחודדת קול נשי בסיפור תלמודי, העלתה מימון בעת הוויכוח עם שר המשפטים דאז פנחס רוזן, על אופן ניסוח החוק להגבלת גיל הנישואין. השאלה שעמדה על הפרק הייתה אם רק להטיל עונש על גבר הנושא אישה מתחת לגיל זה (כפי שהציע השר),¹³¹ או לא להכיר כלל בנישואין עם קטינה, כפי שהציעה מימון. בנמקה את הסיבה להכרח שלא להכיר בנישואי קטינות גם בדיעבד, ולא רק להעניש את העובר על החוק, נשאה מימון מעל בימת הכנסת את הדברים הבאים: 'יש איפוא הבדל יסודי ועקרוני, בין הצעתי לבין הצעת שר המשפטים. שר המשפטים מניח בהצעת החוק שלו, שאם יקרו נישואים בגיל צעיר מדי, ייענש העבריין; ואילו הצעתי באה למנוע למפרע כל עבירה על החוק. אני רוצה שיתמו חטאים ולא חוטאים. יש למנוע קיומם של נישואי ילדים; ואם המדינה תחוקק חוק – יהיה זה חוק ולא יעבור'.¹³²

המשפט 'יתמו חטאים ולא חוטאים' מסתמך על דברים במסכת ברכות של התלמוד הבבלי (ברכות י ע"א) הנאמרים מפיה של ברוריה, דמות המופת של תלמידת חכמים בספרות חז"ל. אגדות חז"ל העוסקות בברוריה נחקרו בעשורים האחרונים בדרכים מגוונות ורבות על ידי חוקרים ופרשנים בעלי עמדות פמיניסטיות, ויש בעושר מחקרי פרשני זה תחייה מסיימת של דמות זו.¹³³ להלן גרסה מתורגמת של הסיפור מן התלמוד הבבלי:

130 עדה מימון, 'חוק הדיינים' (לעיל הערה 119), עמ' 1626.

131 שר המשפטים פנחס רוזן, 'חוק לתיקון פקודת החוק הפלילי' (לעיל הערה 11), עמ' 638.

132 מימון, שם, עמ' 640.

133 להלן מקצת המאמרים על ברוריה שנכתבו מנקודת מבט מחקרית-פמיניסטית: Brenda Bacon, 'How Shall We Tell the Story of Beruriah's End?', *Nashim*, 5 (2002), pp. 235-239. במאמר זה מקורות המעידים על ההערכה הרבה שהייתה לחכמי ישראל בימי הביניים לברוריה. וראו Tal Ilan, 'The Quest for the Historical Beruriah, Rachel and Imma Shalom', *AJS* גם *Review*, 22, 1 (1997), pp. 1-17; Uri Zur, 'Different Readings, Different Meanings: A Dialogue Between R. Jose the Galilean and Beruriah, the Leader', *Australian Journal of Jewish Studies*, 21 (2007), pp. 241-255; דליה חושן, 'ברורה התנאית: קריאה תיאולוגית בדמותה של תלמידת חכמים בספרות התלמודית', *אקדמות*, כב (תשס"ט), עמ' 68-196.

אותם בריונים שהיו בשכונתו של ר' מאיר והיו מצערים אותו הרבה, היה מבקש ר' מאיר רחמים עליהם שימותו. אמרה לו לרבי מאיר ברוריה אשתו: מה דעתך [על מה סומך אתה בתפלה זו שימותו הבריונים]? משום שכתוב 'יתמו חטאים מן הארץ' [ורשעים עוד אינם, תהלים קד לה] וסבור אתה כי טוב לעולם בכליון הרשעים? אולם האם כתוב 'יתמו חוטאים'? 'חטאים' כתוב! ויש להתפלל לכליונה של הרשעות ולא של הרשע. ועוד: רד לסופו של הפסוק: 'ורשעים עוד אינם' – כיון ש'יתמו חטאים' לא יהיו עוד רשעים. ראה רבי מאיר צדקת דברי ברוריה, בקש רחמים עליהם וחזרו בתשובה.¹³⁴

ברוריה מביאה אל הדיון המוסרי בסיפור תלמודי זה זווית ראייה ייחודית המבקשת את תשובת החוטאים ולא את ענישתם. כמותה גם ביקשה מימון למנוע נישואי קטינות מראש, ולא רק להעניש את החוטאים בדיעבד. מבין שורות כתביה של מימון ניכר כי ככל הנראה ברוריה הייתה דמות מכרעת בעיצוב תודעתה הנשית-העצמאית-היהודית שלה עצמה. היחס לברוריה מופיע בספרה על עיינות בשעה שהיא מתארת מדוע העדיפו מייסדות המקום להעניק לחוות הכשרת הפועלות שייסדה את השם 'עיינות' ולא את השם 'ברוריה'.

ידענו להעריך יפה את השם המכובד ברוריה, זו שעל גבורתה וצדקתה למדנו עוד בנעורנו, זו שמתו שני בניה בשבת ולבל תחלל בכיה את קדושת השבת העלימה את האסון מבעלה רבי מאיר עד מוצאי השבת. ידענו גם את חכמתה שבתלמוד ו-300 ההלכות שלה, שנקבעו כהלכות בתלמוד, וידענו אף את פירושה הנפלא בבארה את הפסוק בתהלים 'יתמו חטאים ולא חוטאים' – ובכל זאת חשקה נפשנו בשם 'עיינות'.¹³⁵

את העדות יש לקרוא בקורטוב של חשדנות ולתהות אם לא רצתה מימון מלכתחילה לקרוא למשק הפועלות בשם 'ברוריה', וחברותיה או תלמידותיה הן שהניאוה מלקרוא לכפר על שם האישה הנערצת עליה ולהעניק לו את השם 'עיינות'.¹³⁶ הסתמכותה של מימון על דברי ברוריה הלמדנית המובהקת מעל בימת הכנסת כעבור שנים מעידה על התודעה העצמית שלה בנוגע לעצמה. עדה מימון ראתה את עצמה כברוריה לדורה. נכון כי היא הזכירה והביאה מדבריהן של עוד נשים מנהיגות ותלמידות חכמים לאורך הדורות, ואולם התלבטותה אם לקרוא למוסד החינוכי שהקימה בשם 'ברוריה', על שם

134 התרגום מבוסס על תרגום הרב עדין שטיינזלץ, תלמוד בבלי, מסכת ברכות, המכון הישראלי לפרוסומים תלמודיים, ירושלים 1983, עמ' 42.

135 מימון, עיינות (לעיל הערה 28), עמ' 42.

136 ייתכן שהשם 'ברוריה' לא נבחר היות שהיה זה השם של משק הפועלות הדתי הראשון. וראו לילך רוזנברג, 'משקי הפועלות הדתיות בארץ-ישראל בשנים 1925-1939', קתדרה, 90 (תשנ"ט) עמ' 84-114. אני מודה לפרופ' מרגלית שילה על הפניה זו.

המחוקקת היהודייה מן העת העתיקה, והבאת דברי ברוריה מעל דוכן הכנסת מעידות שמכולן הזדהתה מימון עם ברוריה דווקא. אף היא, עדה מימון, הייתה תלמידת חכמים ומחוקקת של חוקי העם היהודי בארצו ובדעה צלולה טוותה את חוליית הקשר בין דברי ברוריה בתלמוד ובין נאומיה בבית המחוקקים של מדינת ישראל.

האם הייתה מימון מודעת שדבריה דברי ברוריה עשויים היו להתפרש כתורת מוסר נשית חלופית למוסר הגברי? יש לשער שדקות זו של הפרשנות הנשית נעלמה ממנה. מימון כזכור העריצה את תורת א"ד גורדון, שהטיף לחשיבה מוסרית נשית חלופית לתורות מוסר מימין ומשמאל שיש בהן הערצה סמויה לכוחנות.¹³⁷ אולם בכתביה, כפי שראינו לעיל, וגם בנאומיה, מודגשת הוזהות בין האיש לאישה המעמידה תשתית לתפיסת שוויון קשיחה. הגם שמימון עצמה לא נישאה ואין לנו מידע מוצק בנוגע לשאלה מה הביאה לידי כך, אם רצתה להתחתן והדבר לא עלה בידה, נראה כי היא לא העלתה על דעתה שעמדה כעמדתה, המתעקשת על זהות מוחלטת בכל התפקודים המוטלים על האיש והאישה, עלולה גם להעמיד בסימן שאלה את ערך הנישואין או את ערך האימהות. ערכים מסורתיים יהודיים אלה בדורה היו כה מובנים מאליהם וחשובים לה שהטלת ספק ביחס לערכם לא מופיעה בכתביה ונראה כי אף לא עלה הדבר על דעתה. כך לפחות עולה מן החומר שהשאירה בכתובים ושנחקר עד כה.

סיכום

נוכח מספר לא מבוטל של כישלונות פרלמנטריים בהבאת שינוי ממשי בתודעה היהודית בנוגע לשוויון ולשיתוף בין האיש לאישה, הניזון ממקורות היהדות ומשתקף בחקיקה המעצבת גישה זו, יש לתהות על האופן שבו עלינו להבין את מפעלה הרעיוני היהודי-פמיניסטי של מימון שרוכז בשנות עבודתה בכנסת. הנחת היסוד היא כי הקמת תנועת הפועלות ומשק הפועלות עיינות ראוי לה להיבחן בנפרד מן המפעל הרעיוני והחקיקתי שבא לידי ביטוי בעבודתה הפרלמנטרית של מימון, הגם שראינו קו רעיוני העובר כחוט השני בין מפעליה המוקדמים והמאוחרים. מימון עצמה הייתה מודעת לנאומיה ולהצעותיה המקוריות שהובילו את עם ישראל לארץ המובטחת של השוויון והשותפות בין נשים לגברים ביהדות, אל מרחב של שותפות שהיא עצמה לא בהכרח זכתה להיכנס אליו. מבין הסיבות למכשלות בקידום נושאים אלה היה היעדר התמיכה של חברותיה של מימון לכנסת. הגם שבמאבק להעברת חוק שוויון זכויות האישה התייצבו רובן כאישה אחת, לא היו לה שותפות במאבקה הפרלמנטריים האחרים למען העצמת נשים. על תביעתה לאפשר לנשים להיבחר למועצות הדתיות לא זכתה אפילו להערה אחת של תמיכה מעמיתותיה חברות מפא"י. בדיון על הוספת יועצת, עובדת סוציאלית, להרכבים

137 ראו לעיל הערה 12.

הדנים בענייני אישות ניצבה מימון לבדה מול כנסת ריקה. בנושא כה רגיש וייחודי חברותיה ממפא"י נעדרו מן הדיון בשל אדישות לשאלות הנשים או בשל שיקולים קואליציוניים. חבר הכנסת בר יהודה ממפ"ם, בן הברית 'הסלקטיבי' למאבקי השוויון, שהפעם הצטרף אליה לצורך ניגוח הממסד הדתי, העיר בציניות: 'אני מתפלא שאפילו לא כל החברות של סיעת מפלגת פועלי ישראל נמצאות באולם ומשתתפות בהצבעה. הן אחר כך תופענה במועצת הפועלים ובוועידת הפועלות ותאמרנה "אנחנו לחמנו" אבל איפה כל החברות הללו, כאשר צריך להצביע? איפה הן?'¹³⁸

דברים אלה מעידים על עומק הפער שהיה בין השקפת עולמה היהודית-פמיניסטית והציונית המעוגנת במקורות היהדות ובין הסוגיות שהעסיקו את חברות הכנסת באותה עת. יש לציין כי עם עזיבתה את הכנסת היא הותירה בכתובים פרוטוקולים ונאומים המעלים אפשרות הלכתית לדיני אישות כדת משה וישראל שאין בהם דיכוי של האישה, וחקיקה שיש בה מניעה מקסימלית של נישואי קטינים וריבוי נשים. נאומיה העשירים במראי מקומות מתוך התנ"ך, מספרות חז"ל ומן ההלכה של ימי הביניים, העלו אל קדמת התודעה דמויות של גיבורות היסטוריות ומיתולוגיות של העם היהודי: בנות צלפחד, ברוריה, אמא שלום אשת רבי אליעזר, דבורה הנביאה וכו'. חזרתה הבלתי נלאית על הפסוקים בבראשית א-כז, המדגישים את הבריאה השוויונית של האיש והאישה בצלם אלוהים, על פי הבנתה של תורת ישראל, כמו גם הערותיה העוקצניות כלפי עסקנים פוליטיים בעלי השקפת עולם המתובלות באמירות מביכות של המקורות היהודיים בנוגע לנשים – כל אלה נותרו כניצנים לחשיבה החותרת לראיית הנשים בתור שותפות מלאות במשפחה, בבניין האומה ובשמירת היהדות בדרכי האבות והאימהות. ייתכן שהיא עצמה ראתה בנאומיה מורשת לדורות שתילמד אפילו לא בדורה... על דרך המשל אפשר לומר כי אם את ה'שולחן ערוך', כלומר את הפסיקה האחרונה של עם ישראל, הצליחה לכתוב בכל הנוגע לשותפות נשים ביהדות אך במעט, הרי שאת הקול החשוב שב'גמרא' המתחדשת של הדיון החוקתי במדינת ישראל, קרי: בפרוטוקולים של הכנסת שנכתבו בשנותיה הראשונות של המדינה, היא אכן השמיעה.

138 ישראל בר יהודה, 'חוק הדיינים' (לעיל הערה 119), עמ' 1627.